Jag minns
den stora explosionen

Pålsundsbor berättar om 1940- och 50-talen på Reimersholme

"ETT ÖGONBLICK" finns i dag på sid. 10

KVÄLLSUPPLAGA

AFTONBLADET

Den populära kvällstidningen

15 öre

Uppl. 3

Vädret i morgon: Tidvis något snö. Oförändr. temp.

Årgång 117 Nr 58 Torsdagen den 28 Februari 1946 Uppl. A 5 öre högre pris på tåg och båtar

'Det brinner i atomverkstan...'

Ruinkaos på Reimers holme

Förödelsens styggelse efter skräckens natt

Marie Ekblad och Ann-Mari Westergren

Bostadsrättsföreningen Pålsundet

Stockholm 2004

INNEHÅLL

FÖRORD

Här beskriver vi hur vår nyfikenhet väcktes. Vi tar också upp brevet som vi skickade iväg och frågorna som vi skrev innan vi började intervjua.

Vår nyfikenhet

Vårt intresse för öns historia väcktes då bostadsrättsföreningen Pålsundet invigde sin nya gemensamhetslokal i oktober 2000. Det var den gamla hobbylokalen som byggts om till mötes- och festlokal för oss medlemmar. Under invigningsdagen fick alla pålsundsbor möjlighet att lära sig lite mer om öns historia; en journalfilm från 1944 visade HSB:s jubileumsutställning på det nybyggda Reimersholme, en skärmutställning berättade om öns historia liksom en spännande föreläsning.

Vi som skrivit det här häftet fick lust att intervjua äldre kvinnor om hur det varit att bo på Reimersholme då vårt område var nytt, d.v.s. under 1940- och 50-talen. En av oss, Ann-Mari, är själv uppväxt på ön under samma tid. Så det var också av nyfikenhet på hur minnen löper samman eller skiljs åt som drev vårt arbete framåt.

Under 2001 intervjuade vi tretton kvinnor. Alla hade flyttat hit för länge sedan och bodde fortfarande kvar. Det var främst vår dåvarande fastighetsskötare, Bosse Hellmark, som givit oss tips om vilka vi skulle kunna kontakta för en intervju. Dessutom berättade fyra personer om hur det varit att vara barn här på 1940- och 50-talen. De var födda i området och hade fortfarande kontakt med ön.

Intervjuerna varade ungefär en timme. Till en början var de intervjuade lite tveksamma och undrande men ju fler minnen som väcktes desto mer positiva blev reaktionerna.

Under arbetets gång blev vi alltmer intresserade av HSB:s historia, visioner och tankar liksom tidsandan med sin familje- och bostadspolitik. Vi gick till HSB och bläddrade igenom flera årgångar av tidningen Vår Bostad. Styrelseprotokoll fann vi i föreningens källarförråd. En dag besökte vi stadsarkivet och tittade på mantalslängder för ett av höghusen. Andra dagar läste vi böcker och artiklar som anknöt till Reimersholme.

Tiden går och våra minnesanteckningar har snart legat i byrålådan i tre år. I höstas blev föreningen 60 år – dags för oss att få det här arbetet slutfört!

Vi vill tacka alla kvinnor och 'barn' som vi fått glädjen att träffa för intervjuer och vi vill också tacka HSB för bidrag till tryckning m.m.

Reimersholme i februari 2004

Marie Ekblad
Ann-Mari Westergren

Vårt brev

MINNEN FRÅN 1940- OCH 50-TALEN
- pålsundsbor berättar

Vi är två kvinnor som bor på Anders Reimers väg. Vi planerar att skriva ett häfte med minnen från 1940- och 50-talens Reimersholme. Det ska berätta om hur det var att leva och bo här på den tiden.

Vi tror att häftet skulle vara intressant läsning för många av dagens och morgondagens pålsundsbor. Det var ju ett tag sedan som Pålsundets hus byggdes och de flesta som flyttar in numera har ingen anknytning hit och vet alltså inte hur livet tedde sig här förr.

Därför skulle vi gärna vilja samtala med några KVINNOR som bodde här på den tiden och som fortfarande bor här. Vi skulle bli glada om du blir en av dem!

Vi kommer att ringa upp dig inom några dagar för att höra om och när du kan tänka dig att berätta för oss om dina gamla minnen här på ön. Eller ring gärna själv om du får lust.

Vänliga hälsningar i mars 2001

Ann-Mari Westergren
ARV 15
tel 668 1849

Marie Ekblad
ARV 15
tel 668 7903

Våra frågor

När kom ni/du till ön/föreningen
Hur såg familjen ut då
Hur såg det ut i föreningen, barn/gamla
Hur såg barntillsynen ut
Servicen på ön
Socialt umgänge med grannarna
Gemensamma aktiviteter och fester
Vad gjorde barnen, var lekte de
Engagemang i föreningen eller annat
Tvätt, matlagning etc.

INTERVJUERNA

Direkt efter varje enskilt samtal skrev vi in i datorn vad som sagts. Först efter att samtliga intervjuats bestämdes vilka teman som minnena skulle redovisas under. Det betyder att ordet 'jag' står för olika personer. Före vår sammanfattning finns ett särskilt avsnitt med 'barnens' egna berättelser.

Tretton kvinnor och fyra 'barn'

Följande kvinnor pratade vi med

Agnes	Lindström	ARV 9
Astrid	Sjöberg	ARV 2
Barbro	Lindroth	ARV 9
Betty	Björner	ARV 15
Gulli	Lannerö	ARV 15
Gun	Sandström	ARV 13
Hjördis	Larsson	ARV 15
Ingrid	Remstad	ARV 9
Lilly	Rickenberg	ARV 14
Maj	Hermansson	ARV 13
Majvor	Westerling	ARV 9
Margit	Örwald	ARV 11
Valborg	Lindberg	ARV 13

och följande 'barn' berättade

Ann-Mari	Westergren	ARV 15
Kerstin	Backman	ARV 15
Kurt	Larsson	ARV 15
Lars-Gunnar	Axelsson	ARV 17

Några av de intervjuade vid gemensam träff i maj 2003. Foto privat.

Då jag flyttade in

Den nya bebyggelsen sedd från Långholmen. Foto B Norberg 1943, Sthlms stadsmuseum.

1942 flyttade jag in som nygift i huslängan som vetter mot stan, tre trappor upp. Där fanns ingen hiss. Men det var härligt att bo där med vattnet intill. Min man och jag kunde vinka till varandra från balkongen, då den andre gick över bron. Min man hade varit förutseende och gått med i HSB inför framtida behov. Sån var han, inte jag. Vi kom på tur och den 3 oktober flyttade vi in. Sen kunde vi följa sista delen av bygget för höghusen på Anders Reimers väg 9-17 byggdes efter vårt hus. Då var det lerigt och dant här.

Då jag väntade min son klarade jag inte trapporna längre. 1945 fick vi en lägenhet på ett rum och kök med matvrå i ett av höghusen. De som bott där flyttade ut på landet.

Våren 1981 fick vi lägenheten som jag bor i nu. Den är större, 2 rum och kök med balkong. Vi tyckte det skulle vara bra med större lägenhet med tanke på våra barnbarn. Priset på en lägenhet är det numera ingen måtta på.

1942 var huset nytt. Då flyttade mina föräldrar och jag som 15-åring hit. Byggnadsställningarna stod kvar, köksluckor och garderobsdörrar saknades, liksom lås i ytterdörren. Hissen bråkade mycket och far satt fast i den en hel dag. Efter det var jag alltid rädd för hissen.

Under kriget fanns det anslag där det stod att man inte skulle dricka ur varmvattenkranen.

Morfar bodde också här en tid. Det var så på den tiden. Han var snäll. Jag läste tyska som främmande språk men då kriget kom så slutade vi läsa tyska och övergick till engelska.

Jag gifte mig 1947 och flyttade då till Långholmsgatan och bodde senare i Bandhagen, med man och fem döttrar. Men jag fortsatte att komma hit under alla år och nu då mina föräldrar gått bort bor jag här igen.

1943 flyttade vi hit den 1 april. Området var helt nytt då. Vi hade bott med vårt barn i en liten lägenhet vid Liljeholmsbron och nu fick vi 2 rum o kök. Det passade oss bra fast vi inte haft några HSB-tankar dessförinnan.

Lägenheten vetter mot stadens vatten och gamla Spriten vid Reimersholmsgatan. Jag såg arbetarna på Spriten komma och gå genom valvet på Reimersholmsgatan. Ibland blinkade en röd lampa och då måste arbetaren gå in till vakten och kontrolleras om han tagit med sig sprit olovandes. På natten drogs en järngrind ner. Vakten hade en fönsterlucka i valvet. Högst upp ovanför valvet låg en matsal för tjänstemännen.

1943 flyttade jag hit som nygift. Jag hade då haft sällskap i sex år. Min man var vid flottan som inkallad under kriget och jobbade annars som lokförare.

Husen häromkring byggdes under kriget. Det var helt andra tider då. Man eldade med sopor och ved. Gengasbilar körde på vägarna. Det var som värst 1943 när vi flyttade hit. Jag minns vedtravar som låg längs gatorna på andra sidan bron. Jag arbetade som modist, sydde på rum som det hette. Det var mycket att göra på den tiden och jag cyklade hemåt först vid 22-23-tiden. Oj, vad många råttor det fanns vid vedtravarna! De tittade fram och ställde sig på bakbenen. De bodde också mellan stenarna i muren.

Det var könummer till nybyggnationer. Lägenheten som jag bor i byggdes just då och vi var här och klättrade upp på byggnadsställningarna mot parken - att jag vågade! Byggarna hade markerat varje lägenhet.

Då vi flyttade in var de andra höghusen inte byggda, så vi hade utsikt mot solnedgång och vatten och kunde titta på fyrverkeri från Electroluxfabriken på Essingen. Linden utanför mitt fönster är stor idag, men då var trädet bara 1-2 meter högt.

1945 i februari flyttade min man och jag in i den här lägenheten. Vi bodde på andra sidan bron och hade en kemtvätt i närheten. Då min man var hit till lägenheten en gång och lämnade nytvättade kläder erbjöd sig kvinnan att byta lägenhet med oss. Hon ville inte bo kvar efter att hennes mor dött i lägenheten.

1948 i februari flyttade jag hit som nygift. Det visade sig vara en väldigt kall lägenhet. Men det hade vi inte tänkt på då vi tittade på lägenheten för då sken solen in och det var så vackert med utsikt mot parken.

Tidigare hade ett utländskt par med tre barn bott i lägenheten och efter dem en fru som flyttade till en mindre lägenhet i huset eftersom hon blivit änka med två små barn. Min dotter föddes efter ett år. Hon flyttade senare till grannlägenheten som jag numera bor i.

1956 då jag flyttade hit ville alla till förorterna. Man tyckte att det var härligt att få flytta från stan. Och nu vill man inget hellre än att bo här – oh, vi har fått lägenhet i Fruängen, vad skönt det ska bli att komma härifrån, sa folk.

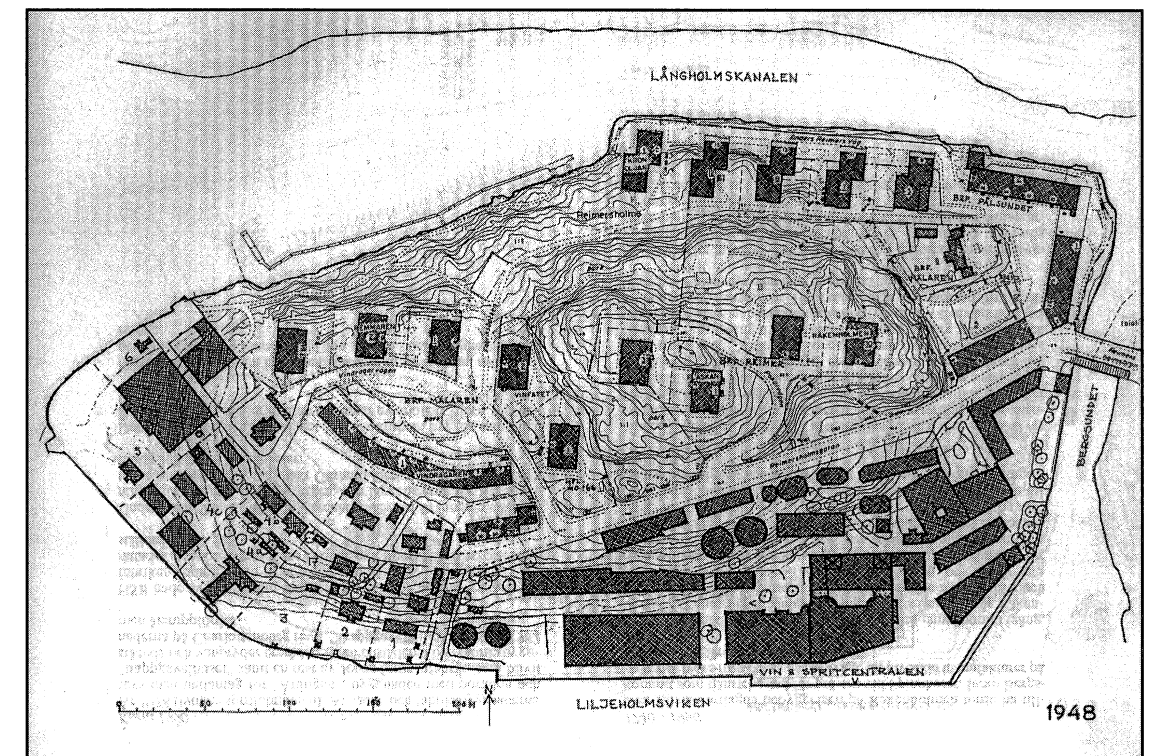
I fjorton år hade vi bott på Slipgatan på andra sidan om bron. Vi hade en båt vid Långholmen och från bryggan såg vi ett ruckel som stod där höghusen på Anders Reimers väg står idag. Huset var öde och gammalt med trasiga fönster. (En yllefabrik låg längs Pålsundet 1870-1941, förf anm.) Ni må tro att det gick fort att riva rucklet och bygga upp de nya husen!

Vi hade anmält oss till HSB och 1956, då jag frågade om det inte fanns någon lägenhet på Reimersholme sa flickan på kontoret: Jo, det har kommit in en idag från en polis som ska flytta till större. Jag gick och tittade. Den här lägenheten kostade då 4500 kr.

1958 hade jag stått i HSB:s kö i åtta år. Då fick jag som 41-åring en lägenhet här på Reimersholme. Man fick bara anteckna sig på tre geografiska områden. Jag hade valt Norrmalm, Kungsklippan och Reimersholme. Jag var ensamstående och skulle därför inte få mer än ett rum och kokvrå men då jag kunde visa upp läkarintyg på gammal tbc och reumatisk feber hjälpte bekanta mig att få 1 rum o kök med matrum.

1937/1974 Direkt efter konfirmation flyttade jag från Småland till Stockholm. Som 23-åring gifte jag mig och flyttade hem till min man som bodde med sina föräldrar på Reimersholme, i en personalbostad i s.k. Spriten. 1938 flyttade vi till Bergsundsgatan med dotter. Men varje dag gick jag till Spriten och var med min mans mor.

Jag flyttade till Pålsundet först 1974, året efter att min man dött. Han jobbade på Spriten från 15 års ålder till han blev 70 år gammal. Hans släkt hade jobbat där sen Smiths tid. Det var bra att det byggdes här vid Pålsundet. Vid malmgården var det bara ett skrotupplag med rostiga tunnor.

Karta över Reimersholme 1948. Hans Floderus, 1990.

PÅLSUNDSBOR BERÄTTAR OM 1940- OCH 50-TALEN PÅ REIMERSHOLME I STOCKHOLM

Affärer på ön

Konsumbutikerna på Reimersholmsgatan 4-6. Foto 1944, Konsum Sthlms bildarkiv.

Rydholms affär låg på öns södersida. Den fanns innan våra hus byggdes. Där var det stall, minns jag. De hade väl hästar, i stället för gengasbilar. Nej, jag handlade inte hos Rydholms. Konsum fanns på fastlandet, i hörnan på Högalidsgatan vid Slipgatan, där bussarna vände.

Kylskåp saknades i lägenheten och därför var mjölken ett elände. Mitt skafferi hade sol hela förmiddagen. Mjölkaffären hade öppet på söndagar också, mellan klockan 9-11. Första tiden fanns det en enkel butik i 9an (Anders Reimers v). Sen flyttade den till låga huset i vinkeln, d.v.s. till paviljongen vid vattnet; då flyttade en skomakare in i 9an. Man hämtade lösmjölken i zinkbaljor. Sen blev det bruna glasflaskor och ännu senare kom tetrapacken. Mjölk och bröd såldes i samma butik. Vi köpte ett kylfack till vår lägenhet; grannar kom också och ställde in sin grädde där. Senare blev paviljongen ett konditori och därefter ett bageri. Det luktade gott med en mjölk- och brödaffär här på gatan. Det vore roligt om det blev något liknande igen.

Reimersholmsgatan 4-6 byggdes för butiker i bottenvåningen. Där fanns specerier, charkuteri, fisk, bröd och mjölk. Speceriaffären hade bruna små lådor längs hela väggarna för mjöl, gryn, makaroner, russin och sånt där. I mjölkaffären med stora kantiner för mjölk och grädde fanns det också en glasdisk med bröd och godis. Jo, jag brukade ha med mig flaskor som de fyllde på. Fiskaffär fanns också, med rinnande vatten på fönstret.

En färghandel fanns vid trappan på Reimersholmsgatan 8. Sen blev det sybehörsaffär som också hade lite kläder.

Det var kö i affären; man expedierades på den tiden. Man kunde få stå i en halvtimme och vänta på sin tur som man själv fick hålla reda på. Kön var längst inför söndagsmiddagarna. Det var trångt och många småbarn. Nej, det var inget man ville göra varje dag. Sen blev det snabbköp. Många kom över bron och handlade i vår konsumaffär för den var så ny. Den på Slipgatan var gammal. Men nu för tiden gör vi tvärtom; nu går vi över bron till Konsum uppe vid Hornstull. Nu är det alltså sämre med butiker och det är långt och avigt att gå till Konsum på ön.

Posten låg uppe på Vindragarvägen. Den var öppen alla dagar, på söndagar kl 9-11 och 13-15, d.v.s. stängd under högmässan. Förr kom brevbärarna två gånger om dagen. Idag kommer två olika; posten och city-mail.

Vid posten på Vindragarvägen fanns en skomakare. Jag minns hans fru som sa: Min man lever på folks undergång.

Vid posten låg också ett Konsum, en mindre sådan med specerier. Vid soptunnorna i backen på Reimersholmsgatan (återvinningsstationen, förf anm) låg en kiosk med godis och glass.

Onsdag 6/1
Tvåla 1.75
Torsdag 7/1
Lunch 1.70
Konsum 2.88
bröd-smör 2.28
papper -30
7.16

Fredag 8/1
Praktika 1.50
vitling -65
Knappar silke 3-
eminent tandcreme 2.78
fikon-gott 1.90
ärter -45
tidningspapper 4-
14.28
7.16
1.75
5.61
4.57
30.23
spårvagnsp. 3-
13.58
75.12 80.12

Lördag 9/1
Nagellack -75
hängslen 5-
apelsiner 1.10
kakor -68
bröd -75
tvåla 1.50
biff-tärning 2.60
Lunch 1.20
13.58
Måndag 11/1
Lunch 1.35
Bad 1.10
Banken 25:-

Tisdag 12/1
Lunch 1.30
raggmunk 2-
Kotlett -55
3.85
Onsdag 13/1
Skor 38-
Konsum 1.39
röd-karameller 1.30
Lunch -80
sik 2.90
44.39

Utgifter 6-13 januari 1943, kopia ur intervjuads bokföringsbok.

Tvättstugan

'Tvätt hängdes på tork i parken, uppe i backen.' Foto Sthlms stadsmuseum.

Jag tvättade då jag hade ledig dag. Man fick inte tvätta på söndagar. Jag minns att jag gick ner och strök lite grann en söndag. Då kom en kvinna ner och sa till att jag inte fick stryka på söndagen; mangla och tvätta kunde jag förstå men jag störde ju ingen då jag stod och strök. Om du inte går, ska jag berätta för styrelsen, hotade hon. Jag träffade en i styrelsen en tid efteråt och berättade för honom och då började han skratta bara.

Tvättiden var 7-19. De som bodde ovanför var det ju ljudbesvär för, bl.a. av mangeln som lät. Det behövdes hela dagar för att få torrt, för det fanns ingen värme i torkrummet, bara linor. Man bokade sig och hämtade nyckel hos vice värden, förste maskinisten på Anders Reimers väg 9 1tr upp och köpte gaspoletter i Konsum. Senare blev det halva tvättdagar.

Först var det gaseldning. Min man hjälpte mig med gastvättmaskinen. Poletter behövdes; inte i köken men i tvättstugorna. Att tända gasen var ju otäckt. Att det inte blev explosion av all gas som flög ut! Spritfabriken däremot hade ju en explosion; tryckvågorna hade sönder fönstren. Då gasen till tvättmaskinerna togs bort fick man betala när man hämtade nyckel. Fyra kronor kostade det några år, för en halv tvättdag. Vi hade varmvatten bara ett par dagar i veckan under kriget. Hade man tvättstuga så passade man på att bada i tvättkaren.

Man la kläderna i blöt dagen innan. Efter klockan 14 fick man gå in om man hade tvättid dagen efter. Man tvättade klockan 7-14 och torkade sen resten av dagen.

Föreningen slutade att elda elementen 1 maj och började först 1 oktober igen.

Under sommarhalvåret var det kallt i torkrummen. Det gick inte att torka tvätten där; den förblev våt och fuktig då värmen inte var på. Man fick hänga upp kall och tung tvätt uppe i backen i stället. Nej, det var inte någon som tog kläderna. Gungor fanns det också under tvättlinorna. Oh, vad många barn det var, som sprang omkring överallt. Men allt det där var för jobbigt för mig, så jag torkade i torkrummet som INTE hade någon särskild värme. Det var helt omöjligt att få torrt i torkrummet.

Mangelrummet beställde man också tid för. Där fanns strykjärn och stenmangel. Intill mangelrummet låg ett läggrum. Där la man lakanen som man sen låste in med eget hänglås. Det var små skåp med dörr, där hela mangelkorgen fick plats. Lakanen fick sen ligga till nästa dag, mangeldagen.

Jag tvättade inte i fyran för där finns en trappa som jag är rädd för. Numera är tvättstugan jämt upptagen fast ingen är där. Själv pysslar jag lite i tvättstugan då jag väntar på min tvätt. Det tycks ingen ha tid med nu för tiden. Förr tvättade jag för hand medan maskinen gick. Min man var med, inte sonen. Centrifug fanns men ingen fläkt i torkrummet. Därför tog det tid att torka tvätten, som skulle plockas ner på kvällen.

Jag tvättade klockan två på lördagar. Mitt under där jag bor ligger tvättstugan. Idag går många in genom fel port och smäller igen alla låsta dörrar och hämtar kläder mitt i natten. Det finns ju en särskild port som man kan gå igenom.

Tvättstuga, Reimersholme. Foto, HSB Riksförbunds bildarkiv

Umgänget

Kaffe på balkongen mot Pålsundet. Foto 1950-tal, privat.

Grannsämjan är bättre nu än då. Det är olika tidsåldrar. 'Du'- och 'hej'reformen har nog hjälpt till. Tänk att man skulle lägga bort titlarna förr. Det var alltid den äldre som skulle ta initiativ. Vi sa tant till våra svärmödrar.

De flesta mammor var hemma. Vi tvättade och drack kaffe. Jag minns en grannfru mycket väl. När jag fått tvillingar och första sonen var tre år var jag väldigt trött och grät här hemma. Då ringer det på dörren. Där står hon, och jag säger att jag inte orkar med det här. Varvid hon säger, att jag inte ska vara ledsen för hon ska hjälpa mig. Å så gick hon ut i köket och diskade och sen dammsög hon hela lägenheten. Sen var vi vänner ända tills hon dog.

I huset bodde ett par som inte hade några barn. Han var ingenjör och hon var så god mot barnen. En konstapel på häktet och hans fru som var översköterska på psykvården hade inga barn, men hon hjälpte mig med att ge barnen penicillin mot öroninflammation var fjärde timme så jag slapp att gå iväg till doktorn. De var som morföräldrar till barnen.

Vi grannar gick inte så mycket in till varandra. Ibland bjöd vi varandra – inte vi kvinnor utan paren. Vi drack kaffe och åt en bit. Sen var ju några med oss ute på landet. Vi hade en stuga utanför stan.

Förr gick man väldigt mycket; till stan och ut till Skansen. Då sonen skulle flytta för att plugga blev man ju ledsen. Då skaffade vi oss en tax. Då var jag inget rädd att gå ut på kvällarna.

Jag kände inga andra, inte en människa här. Min man hade två jobb, bl.a. som vakt på fängelset. Vi hade koloni på Långholmen. Jag trivdes där på slutet. Jag tog med mig kaffekorgen och träffade folk på somrarna. Nu är de yngre och kan bara komma dit på kvällarna.

Nej, jag satt inte vid vattnet. Jag satt i lunden och läste tidningen. Numera finns det inga människor häromkring om dagarna.

Vi kvinnor hade marktjänsten. Männen syntes inte till om dagarna. Vi, vuxna kvinnor som var hemma om dagarna, träffades i torkrummet. Det var som en klubb. Barnen var med. De spelade teater ibland. Julgransplundring hade vi där också. Vi satt på bänkar eller tog med egna stolar. Vi drack saft. En vägg var målad. Rummet var större då, för sopsugen fanns inte.

Vi vuxna gick också till Långholmsparken. Sen blev det studentfester, alla ungdomar kom uppklädda. Jo, det var ganska bra sämja mellan oss vuxna. Däremot ansåg de i höghusen (på Pokalvägen, förf anm) att de var finare. Låghusen var bara skit.

Nej, jag var inte mycket ute och gick. Oftast tog jag gatan, inte Fabriksbacken. Enstaka gånger gick jag på ön, men då kom man bara till ett rött staket. Där bakom fanns åsnan och en fabrik, Clarres, som gjorde Karlssons klister. Ibland gick jag med pojkarna till Mors stuga på Långholmen; för att komma bort ett tag. Där kunde man också få kaffe.

Jag har alltid bott ensam. Vänner som varit utan bostad har förstås fått bo här hos mig. Jag har inga barn. De jag köpte lägenheten av hade två barn och dem träffade jag ofta då de bodde i området. Föräldrarna bor här fortfarande.

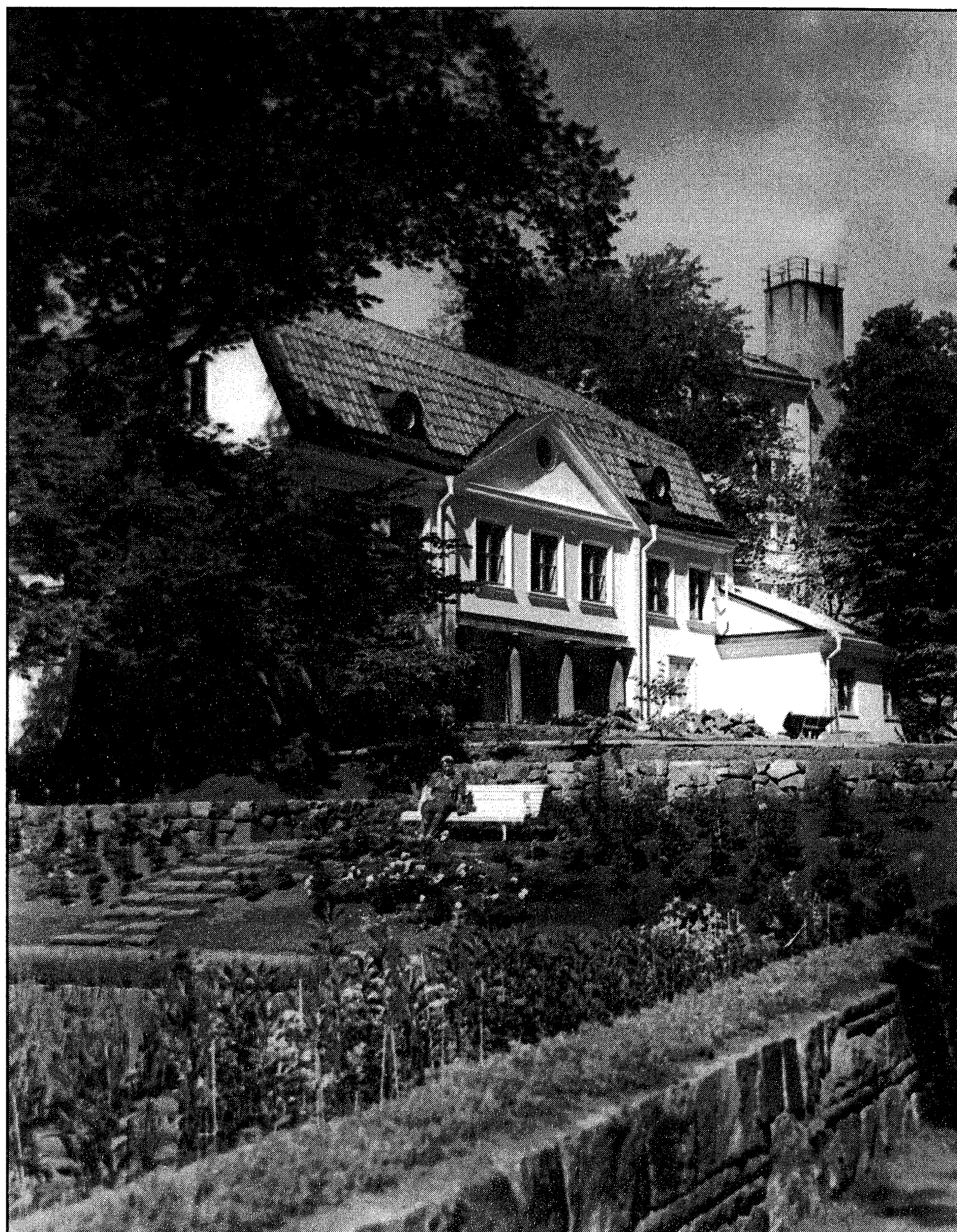
Jag hade ingen kontakt med grannarna; de var skomakare, fru, revisor på LM och sjökapten. Jag åkte till jobbet tidigt på morgonen och hem på sena eftermiddagen. Mittemot bodde en som blev änka. När jag träffade henne vid bussen, bad hon mig att få kontakt. Å så dog hon; för fem år sen ungefär.

Jag bytte arbete och då fick jag andra arbetstider. Oh, vad jag längtade efter en balkong att få sitta och fika vid. Visst gick jag ner och ut men det var ju lite annorlunda. Det hade varit så skönt att bara få gå ut på balkongen och sitta till sena kvällen. Jag satt ibland nere vid vattnet. Där ställde jag ett bord vid en bänk, på väg ner mot vattnet, där badbryggan som vi fick sommaren 2000, ligger. Till den platsen var jag många gånger med vänner och ensam. En enda gång har jag badat här nere. Däremot många gånger vid Långholmen.

Nej, ingen badade här. Det var badförbud. Inget solande var det heller; inga nakna kroppar. Man fick inte beträda gräsmattan. En grön fin gräsmatta är som en blomma, tycker jag. På Långholmen till höger var det damavdelning för bad. Herrarna var närmare häråt men inga var nakna. Nej, nere vid vattnet var vi inte. Ingen simmade. Ingen fiskade. Vattnet var smutsigt, otjänligt.

Grannarna träffades inte. Var och en hade sitt. Man kände varandra till utseendet och till namnet, via barnen. Men umgicks, gjorde vi inte. Man sa: "Man ska inte bry sig om grannarna. Man kan hälsa på varandra men inte mer. Blir man osams så måste man ju flytta!" Man pratade alltså inte med grannarna. Vi umgicks inte helt enkelt. Min man och jag köpte en stuga i skärgården 1945. Nej, vi umgicks inte med sonens dagfamilj heller. Man var inte mycket ute. Det vara bara barnen som var. Inget picknickande som det är nu för tiden.

Efter att ha ätit lunch hemma så skyndade jag mig ut till parken, sunken garden, och solen. Jo, jag har arbetat hela tiden, självklart. Har man utbildat sig så klart att man ska arbeta. De sista tjugo åren var jag hos Clarre & Co här på ön. Det var ju så nära hem att jag gick

Malmgården med sin 'sunken garden'. Foto HSB Riksförbunds bildarkiv.

hem på lunchen. En grannfru tog hand om sonen. Där var flera andra barn. På den tiden fick man inte något barnbidrag, inga löner för barnledighet etc; det är helt andra tider nu. Fabriksbacken gick jag aldrig, inte idag heller.

En vanlig dag för mig såg ut så här: Städade och bäddade. Tog promenad. Handlade. Gick hem och åt. Åkte på stan eller gick promenad. Min man kom klockan 15 och gick sen på nattvak eller annat jobb. Det var lite olika, ibland kom han hem på dan klockan 10-15, ibland först klockan 7 på morgonen därpå. Efter nattvak var han ledig två dagar. Han var utomhusvakt på muren mot Västerbron. Hyllan är kvar, tornet hette kruttornet. Ingen TV fanns då. Man lyssnade på radio. Stickade och sydde. Något blev gjort. Jag sydde det mesta till barnen; jumprar, sockor, tröjor, vantar. Jag städade också hos några som inte hade tid själva.

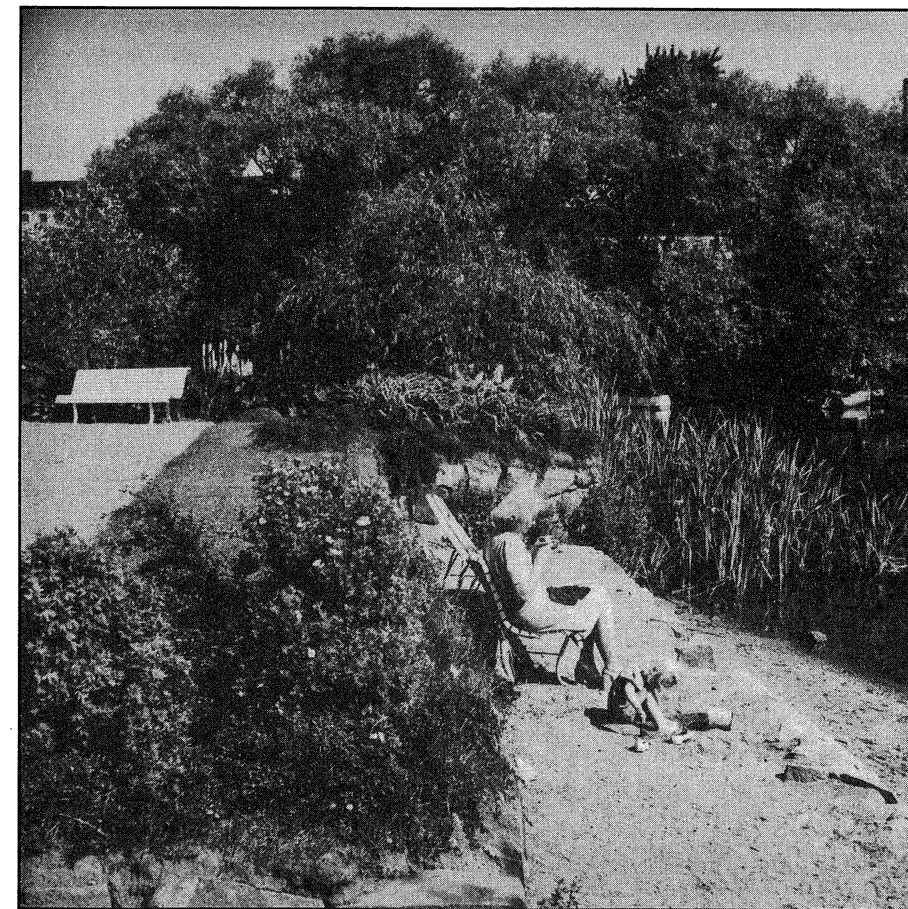
Hemvärnet hade kurser i 9an (Anders Reimers väg, förf anm) under kriget. Det var förste maskinisten Johansson som ledde och bestämde. Det fanns en lada i Tantolunden för brandövningar. Skyddsrummet fanns i A-husdelen i hörnan. Där är det cykelstall nu.

Å så hade vi ju Långholmen. När fängelset lades ner saknade jag det. Klockan sju började jag jobba och fängelsets klocka ringde kvart över sex, vilket betydde att det var bråttom för mig, att jag måste springa till bussen.

Klockan på Spriten hördes också på ön. Den slog varje hel timme. Arbetsdagen var från sju till fem på dagen. Min svärfar var verkstadschef; farfar och farfarsfar också. Släkten har jobbat där sen Smiths tid (1872-). Det var jubileumsfest på stadshuset. Ja, det var sorgligt då Spriten flyttade 1978. Sen blev ön vanlig. Släkten har kommit och velat se Spriten, det var som ett familjehem. När svärfar blev pensionär jobbade han för nöjes skull som kontrollant vid porten.

Midsommarstång stod vid Tantolunden. Vid valborg såg vi bål på Långholmen. Sen var det fest i samlingssalen med kaffe. Nej, vår förening Pålsundet gjorde ingenting.

Man kände igen varandra. Allihop. Man sa god dag, men inte hej och man umgicks inte. Idag sitter de gamla på sofforna vid parken intill malmgården och vid grillplatsen. Alla hälsar nu för tiden. Jag vet inte var de bor. Man hälsar fast man inte känner varandra. Vi t.o.m. pratar med varandra. Det är trevligt, en positiv förändring. Förr visste man vad alla hette, men man pratade inte med varandra.

'De flesta mammor var hemma.' Foto HSB Riksförbunds bildarkiv.

Barnen

Barn vid berget. Foto 1950-tal, privat.

Barnen var mycket ute på torget. Jag minns farbror Gurra som jobbade på gården. Han var bussig. Låste upp och öppnade hobbystugan åt barnen. Han var anställd på gården som gårdskarl. Ja, jag var orolig för isarna. Jag köpte rör då pojkarna gjort isbana. En pojke höll på att drunkna, sjönk ner i isen.

Barnen lekte här utanför i parken efter att en ny familj flyttat in – förre lägenhetsinnehavaren hade inga barn och ville inte ha några barn på gården. Där fanns sandlåda, men inga buskar eller berså som det finns nu. Min dotter kom ofta in och ville ha vatten för att gegga. Jag tyckte om att vara ute och satt och läste på en bänk på andra sidan om huset. Barnen skulle få leka själva, som vuxen skulle man inte sitta och stirra på barnen.

En gång var vi rädda. Vårt barn hade travat iväg med sin trehjuling och vi hittade honom långt senare på Västerbron. (Snarlik berättelse förmedlas av ytterligare två, men då med tanke på de egna barnen, förf anm.)

Nej, man var inte vid vattnet. Förr fanns det en brygga vid paviljongen på Anders Reimers väg 18. Den revs för barn hade ramlat i, bl.a. maskinistens dotter. Ett annat barn slog ihjäl sig i branten, men hon kom från höghusen. Vår son drumlade i vattnet men räddades av några andra barn.

En granne tog hand om mångas barn, trots att flera hade större hemma hos sig själva. Jag arbetade i varuhus och sen på posten fram till andra dottern föddes. Den första fick vara hos min mamma här på Anders Reimers väg.

Själv stod jag i affär, damkonfektion och arbetade 9-18. Att jag hann förstår jag inte numera. Men sonen blev dålig i lungorna vid fem års ålder och fick komma till ett hem för rehabilitering en sommar. Sen var jag hemma tills han började skolan, i Högalidsskolan. Det vimlade av pojkar. De fick komma in till oss hur mycket de ville. De satt i lilla matrummet, som sonen fick som sitt rum. Vi hade också ofta barn hemma hos oss. En pojke var lite mer för sig själv. Hans föräldrar var kanske inte så mycket för folk.

Inomhus lekte de med Meccano. Då satt de ju stilla. Det var inte så bråkigt. Jag minns en pojke som var som ett kvicksilver, liksom ramlade nerför trapporna och så svisch in i lägenheten. Han var så ivrig. Vi familjer var mycket ihop.

Det fanns många pojkar i huset som lekte med varandra. Barnen träffades och lekte utomhus. Mina och många andra barn gick på söndagsskola hos Holger Larsson på Vindragarvägen.

En pojke var vind för våg och var inne hos oss och åt några gånger. Två pojkar var ständigt här. De höll mest på med en tågbana i rummet.

Då jag flyttade hit på 1950-talet fanns det många barn häromkring. Det var trevligt. Och ungdomarna var så snälla. De lekte mycket vid nuvarande grillplats mot öster. De var också på gatorna, där jag såg flickorna bolla mot husväggen. Sandlåda fanns mellan 13 och 11. Sandlådorna togs bort då barnen försvann, men varför fick inte soffan som stod bredvid stå kvar? Den saknar vi äldre idag.

En dag skulle alla barn fotograferas. Tyvärr var det några som tittade på grodyngel. De kom inte med på bilden.

Många mammor var hemmafruar. Några hade äldre barn än jag. Mina barn fick ligga i barnvagn på balkongen, för hissen stod ofta och vi bodde många trappor upp.

Det var få som lämnade sina barn till krubban. Tant Lundberg från höghusen hade två timmars barnpassning utomhus. Man ringde till henne och sa vilken dag man ville ha sina barn med henne. Man fick lämna och hämta själv.

Mina barn tyckte om att gå in till olika grannar. Det fanns en äldre man som blev 90 år som barnen gjorde ärenden åt; tömde soporna, handlade och postade brev t.ex. Som tack fick de sockerdricka, tuggummi eller dylikt. Klocktanten hade många klockor hemma hos sig. Det var trångt hos folk på den tiden. Vi umgicks genom barnen, hela huset. Under oss bodde två flickor som kom till oss. Julgransplundringar hade vi hemma hos varandra. En tant bodde här också med fågel och fiskar. Då var det många barn i alla husen. Det skulle jag tycka om ifall det var nu för tiden, men numera slås lägenheter ihop. Det var det inte tal om då.

Mamma bodde här också. Hon tog hand om sonen. Jag arbetade som konditor och började redan vid 4 –5 på morgnarna.

Ungdomarna gick till varandras lägenheter. Det var lugna fina ungdomar. Just nu är det också bra med ungdomarna. Ett tag var det krångel med barn från de nya husen, på andra sidan ön. De snodde i Konsum och snokade i vår container.

Det fanns många barn i samma ålder här. Barnkrubban fanns men jag var hemma med min son. Då han gick i skolan arbetade jag halvtid. Det fanns många s.k. nyckelbarn på andra sidan

bron. Barnen höll till i hobbylokalen, spelade pingis till exempel. De fick nyckel av vicevärden som själv hade barn. På den tiden lekte pojkar för sig och flickor för sig. Flickorna var mycket hemmavid, tror jag. Pojkarna sparkade boll och lekte uppe i bergen.

Man fick inte gå på gräsmattan. Trädgårdsmästaren sa till. Barnen lydde på den tiden. Vid fotbollsplan på andra sidan bron körde en vakt genast bort ungar som spelade boll utanför planen.

Förr respekterades skyltar. Inte nu. Det är skamligt att folk går upp en ny väg på gräsmattan.

Nedanför daghemmet fanns en sandlåda. Gungor och lekstuga fanns det uppför backen. Min son gick själv dit. Sen gick vi två ibland över bron till sandlådan vid Bergsunds strand och på Långholmen. Vi var inomhus också.

Jag vet inte vad barnen gjorde faktiskt.

Mor och son vid Pålsundet. Foto 1951, privat

Föreningslivet

Föreningens expedition låg vid Anders Reimers v 1, en halv trappa upp. Förste maskinisten bodde i 9an med uterum mot föreningslokalen (nuv festlokal, förf anm). Vi hade koleldning med tre maskinister anställda. Sopbilarna körde på Fabriksbacken och sopsäckar hämtades vid varje port. Varje höghus hade två sopnedkast.

Jag gick på årsmötena. Några år var det liv om tvättstugorna. Det sades att man inte höll rent och att man inte städade efter sig. En särskild grupp från styrelsen fick i uppdrag att kontrollera städningen för att få bort fusket.

Min man gick på alla föreningsmöten. När han gick bort har jag börjat att gå, men det är långsamma möten. Jag har inte tålamod till sånt där. Det var mest män som gick på årsmötena, fastän de var osynliga om dagarna. Det fanns också många som inte gick på mötena alls. Inte på några fester heller. Inga diskussioner fördes om föreningens arbete. Man pratade ju inte med varandra.

Min man Karl var vicevärd 1960-81. Då vi flyttade hit låg expeditionen i längan under Anders Reimers v 1. Utdelning av ransoneringskort skedde t.ex. där. Senare flyttade expeditionen till Anders Reimers v 9 ovanför pannrummet. Det var egentligen en lägenhet som en familj bott i, men familjen hade klagat och hälsovårdsnämnden skrivit ett vite om flera tusen kronor att föreningen måste åtgärda ljuden från pannrummet. Därför flyttade familjen ut och in flyttade expeditionen. Senare isolerade Karl och vår son pannrummet och sänkte därmed decibeltalet.

Jag var alltid på årsmötena. Medlem ska gå på sånt, tycker jag. Jag var med och skrev en motion, där vi sa att vi ville behålla piskrummen. Förr fick vi smörgåsar på årsmötena. De var godare än den trista salladen vi får numera. Mötena ägde rum på Frälsningsarmén på Långholmsgatan. Det var först på 70-talet som servicehuset kom till; där mötena hålls nu för tiden.

En vicevärd utnyttjade sin makt. Man skulle niga och buga för honom. En annan röstade vi bort. Det var lite hårt för han trodde inte att någon kunde ta hans makt.

Midsommarafton firade vi vid gungorna. Det var lite underhållning för barnen. På valborgsmässoafton var vi ute på udden mot Mälaren, med brasa. Jo, det var föreningen som ordnade det och man bjöds på saft och bullar. En gång firade föreningen ett jubileum i hobbystugan, med fyrverkeri. Julfester var det i malmgården, men då hade jag inga barn.

Nej, vi var inte vana att få något från föreningen. Det var först med den nya styrelsen som vi fick bänkar och bord. Man satt kanske vid Ekbacken någon gång. Nuvarande trädgårdsmästare Kjelle jobbar bra och gör det så fint. Förr såg det inte ut så här, må ni tro.

Gemensamma utrymmen

Ett bilfritt torg med blomlådor vid nedre fönstren. Foto 1943, Sthlms stadsmuseum.

Gatan
Datumparkering gällde för bilarna. Gatan sköttes av anställda, med hjälp av långa borstar. De jobbade åt stan. Numera kör bilarna på blompottorna. Det är för sorgligt med alla bilarna. Förr låg parkeringsplatserna mitt i gatan. Det var bättre och sopbehållarna är hemska där borta vid parkeringsplatsen.

Trapphus, källare och vind
Trappstädningen skötte vi själva. Var femte månad för mig och var tionde för andra. Vi skurade avsatsen för hand. DÅ var trapporna så rena att man kunde se mönstret i stengolvet. Det blev naturligtvis konflikter med de som inte städade. Det var rent och snyggt i alla utrymmen; i tvättstuga, pisk- och cykelrum.

I källarförrådet förvarade man potatis, sylt och saft; och svagdricka i stora flaskor.

Från vindskontoret togs vinterkläder ner samtidigt som sommarkläder sköttes om, innan de togs upp till vinden och malen.

Piskrum
Piskrummen var så bra med fläkt. Mattorna skakades och blåstes luftiga. Numera har vi piskställning utomhus men där kan man inte lämna en matta, för då blir den stulen. En kväll, kanske -50, hade en karl blodigt tyg runt sin handled. Han hade varit med sin fru för att piska mattor men hade satt in handen i fläkten och fingrarna hade förstörts. Ett annat bekymmer var att luftintaget till piskfläkten kylde ner lägenheten ovanför. Men det blev många turer innan ventilerna sattes igen.

Cykelstall
I cykelstallet hängdes alla cyklar upp varje dag. Stallet räckte till för alla cyklar. Jag förstår inte att det blivit så mycket av allting nu för tiden. På den tiden var cyklarna olåsta.

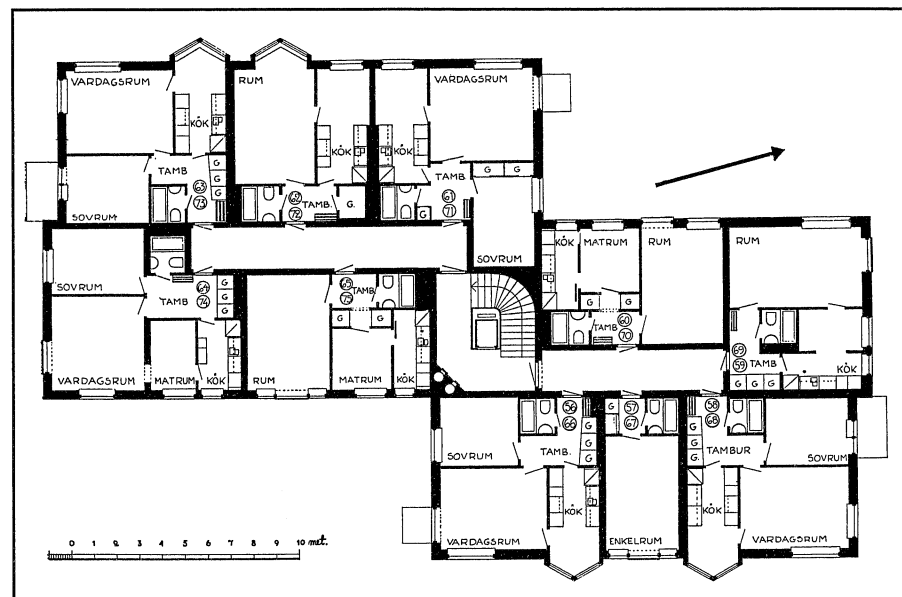
Hobbylokal
I hobbystugan, nuvarande festlokal, satte man upp vävar. Där fanns också båtbyggeri och snickeri för männen.

Gurra, som skötte de gröna fläckarna här i området, låste upp hobbyrummet för ungdomarna så att de kunde spela pingis om dagarna. Den låga byggnaden öster om 9an kom senare. Den är ful och skulle säkert inte byggts, om det var idag.

Gurra i hobbystugan. Foto 1960-tal, privat.

Lägenheten

Ritning över våningsplan för oktoberhus på Reimersholme. Vår Bostad, juni 1943.

Vår lägenhet var trevligt inredd med kapprum och rymlig hall, som vi möblerade med stor kista, som står på vinden nu, en byrå m.m. Det var också ett rum, ett kök och ett matrum. Det var så skönt, till och med värmeelement hade vi. Matrummet i vår andra lägenhet blev senare pojkens rum.

Vi flyttade in innan huset var färdigbyggt. Det var ont om bostäder och kristid med ransoneringskort. Contractor hette firman som byggde. På grund av dåligt material kom några tak inramlande. Hos oss kom taket i juli 1947. Det var åskväder. Min man skulle komma hem senare på tidiga morgonen. Symaskinen stod här i stora rummet. väskan stod packad där, för vi skulle åka iväg nästa dag. De svarta mockahandskarna låg på väskan . Å så ramlade taket ner vid 24-tiden. Jag vaknade och trodde först att det brann. Det var dammet som jag uppfattade som rök. Jag var i tredje månaden och hade fått missfall en gång tidigare. ... Contractor ville inte betala. Min man ringde Expressen som kom och fotade. Sen kom Contractor för att tysta ner det hela.

Expressen, juli 1947.

I januari 1948 kom sonen. 1951 kontrollerades alla taken. Om det var bom, luftficka, då man knackade mot taket så ramlade den putsbiten ner.

På grund av eldningen var det svart överallt i lägenheten. Det fanns många skorstenar i stan som det rök från; man eldade i kakelugnar eller hade oljepanna i källaren. Idag har vi fjärrvärme. Här i Pålsundet försökte man elda med sopor. Man hämtade sopsäckar i varje hus, alla hade sopnedkast, det var modernt. Maskinisterna fick dra soporna på kärror till pannrummet i 9an (Anders Reimers v). Oljeeldning vet jag inte när vi fick. Det var kalla vintrar under kriget med kyla i flera veckor. Husen var dåligt byggda med kalla burspråk som isolerades först många år senare. Dessförinnan var det ofta is vid fönstren. Det var rena rama glasverandan där, till och med maten blev kall på middagsbordet.

Hos mig var det kallt och dragigt vid franska dörrarna. Det regnade in. En kille borrade hål utifrån mot rännan dit regnet kom och se! Då löstes allt och sen dess har inget regn kommit in.

Det satt knäppen på fönsterbågarna, för att man skulle kunna mörklägga under kriget. Vår lägenhet på 2 rum och kök med matrum kostade tvåtusen kr 1944.

I rummet stod en tvåvåningssäng för tvillingarna. Bäddsoffa för min man och mig här i stora rummet och äldsta sonen sov i matrummet. Så bodde alla. Det gick bra och var inget konstigt. Idag har jag tio barnbarn och de undrar hur vi låg allihop. Då får jag visa dem. Nu för tiden har ju barnen var sitt eget rum, de förstår inte hur vi fick plats.

Man hade fullt upp jämt, tycker jag. Tre ungar i den här lilla lägenheten. Då de kom hem smutsiga, leriga och våta, var det bara att kasta ner kläderna i badkaret. Oj, vad jag tvättade jämt. Och bakade. Och lagade kläder. Syltade och saftade. Varje fredag städade vi. Det skulle vara fint här hemma till helgdagarna. Jag minns att jag såg en person tvätta fönster på en söndag. Det fick man ju verkligen inte göra. Tänka sig. Förändringarna har gått fort.

Kylskåp satte vi in själva, ett litet ett. Mjölk köptes varje dag. I vår lägenhet fanns det bara elkontakter, inga ledningar. Det fick vi själva bygga.

Vi gick till sängs vid nio. Det blev kväll tidigare då än nu när TV finns. Oj, jag kommer ihåg då min man kom hem med en TV, en svart-vit. Det var väl 1955. Då kom husets barn hem till oss för att titta.

Min man arbetade skift och sov ofta i sängskåp i stora rummet. När vi gifte oss hade vi köpt stora sängar till sovrummet. Barnen föddes och små sängar ställdes på vardera sidan om våra. När barnen blev större fick de en våningssäng och då de blev ännu större hyrde vi en liten lägenhet mittemot på ett rum och kök. Då barnen var små satt jag hemma och sydde lite privat.

Oh, vad det är lyhört mellan sovrummen. Tre, fyra olika familjer har bott mitt emot oss. Ett par jobbade på restaurang; vilka tider de hade! Kom hem vid 1-2 på natten och då levde de SITT LIV.

Balkongen är härlig, där sitter jag sommarkvällar med kaffekopp och där är ingen insyn. Vakterna på fängelsets mur såg jag här uppifrån. Hörnlägenheten mittemot har stått tom jättelänge. Det är trist och tråkigt. Där nere i parken vid gungorna har jag varit med dotterdotter - och dotter förstås.

Explosionen

Den stora explosionen som inträffade i vin- och spritfabriken har en central betydelse på ön. Den är också ett minne som de boende har gemensamt, vare sig man själv kommer ihåg det (de äldre) eller bara har hört det berättas (de yngre). En av de intervjuade lånade ut en artikel ur Aftonbladet torsdag 28 februari 1946 som följande är saxat ur (se också bilden på omslaget).

”Det var en mängd människor, som blev mer eller mindre hemlösa genom nattens ’brännvinssmäll’. Drastiska scener utspelades över hela det stora området, ett tjugotal personer måste föras till sjukhus, och det måste betraktas som ett rent under att inga människoliv spilldes. Skadorna inskränkte sig i regel till smärre skärsår på huvuden, ben och fötter. Flera svårare chocker förekom också.

Nattvakten Hans Sarap möttes av explosionen som i våldsamhet väl är utan motsvarighet i stadens historia. Den inträffade kl 2.06 och sekunderna efteråt skakades hela Reimersholme.

Jag gick in i krotonfabriken strax efter kl.2 för att kontrollera de kemiska processerna. Kvävande rök och ånga mötte mig och en frätande gas som täppte till andan och sved i ögonen. Jag förstod att något var på tok och sprang ut efter min gasmask ... i detsamma kom den första explosionen, jag kastade mig ner ... så kom en fruktansvärd skräll, tätt följd av en hel serie explosioner och så med ens var hela fabriken en enda låga ... jag sprang det fortaste jag kunde till närmaste brandskåp och drog ut handtaget.

Efter några minuter anlände Katarina, Brännkyrka, Kungsholmens och Johannes brandkårer och klockan 3.28 var brandmännen herrar över situationen. Tidigt i morse klarlades också orsaken till explosionen.

Vid explosionsögonblicket hade en behållare med en blandning av aldol och acetaldehyd bringats i kokning, varigenom gasen sprutat ut och lagrat sig i form av ett tätt moln UTANFÖR byggnadens norra vägg. Vindstilla rådde så gasen kunde inte fläkta bort. Så har gasen antänts, möjligen genom medverkan av elektrisk gatlampa, som glappat i sockeln. Inom loppet av en halv minut var hela katastrofen skedd.

Det är att märka att explosionen ägde rum utomhus. Hade den i stället skett inne i fabriken skulle konsekvenserna för fabriken och för de omkringliggande bostadshusen på Reimersholme blivit fruktansvärt förödande.

Dundersmällen tryckte ut 1500 rutor. Mörkläggningspappskivorna (från krigstiden, förf anm) kom nu väl till pass och fick ersätta glaset i de tusentals krossade fönstren för att utestänga den värsta kylan.

Inalles hade polisintendenten Blom och Mariachefen kommissarie Anling ett hundratal man under sitt befäl på olycksplatsen strax efter explosionen. Polismännens främsta uppgift var till att börja med att hålla nyfikna på avstånd så länge ännu risk för nya explosioner förelåg, att undersöka om skadade människor låg kvar i de hundratals ramponerade våningarna samt att vakta dessa för obehöriga.

Katastrofplatsen utgjorde en bedrövlig anblick på morgonen. En stor tegelmur hade mosats sönder och ena långväggen till ett intilliggande komplex, tillhörande fabriken hade tryckts in. Även den senares skorsten hade fått skador. Den enorma detonationsvågen tog en nordsydlig riktning och gick även uppåt. Svårast drabbade blev höghusen, niovåningars komplex, ett 50-tal meter från den sprängda cisternen.

Det hus som låg närmast katastrofstället var det eleganta postkontoret Stockholm 36 (Vindragarvägen) som skulle öppnats den 1 mars. Av detta återstår inte mycket. Väggarna är spräckta och förödelsen enorm. Taket har delvis lyfts och tegelpannorna ligger kringkastade. Huset måste byggas om på nytt.”

DET NYA ELEGANTA POSTHUSET på Reimers holme demolerades fruktansvärt av lufttrycket. Bl. a. slets taket loss och lyftes en halv meter, innan det föll ner på sin plats igen. — Se även bildsidan!

Barnens egna berättelser

Barn från Anders Reimers väg 15 och 17. Foto 1950-tal, privat.

Vi från 15 och 17 (Anders Reimers v) höll ihop; pojkar för sig och flickor för sig. Det var först i årskurs 9 som jag träffade andra barn.

Man bodde i lågis eller högis (Pålsundet resp Pokalvägen). Det var stridigheter mellan dem. Efter jularna slängdes granarna ut. Av dom gjorde vi lansar.

Vi gjorde smällare till nyår, även under andra dagar på året för resten. Vi höll bland annat till i de olåsta cykelstallen eller soprummen.

Vi hade en ishockybana utanför 17. Under skoltiden jumpade vi över isflaken. En störtloppsbacke svischade förbi den stora eken ner mot Pålsundet. De modiga startade högst uppe vid Pokalvägen och åkte nerför berget, över Fabriksbacken och ibland ända ner över gångvägen vid vattnet.

Fotboll spelade vi på bollplan, uppe vid Fabriksbacken. Vi spelade pingis överallt – även i farstun. När vi spelade kula höll vi till i sandlådan mellan husen.

Det fanns fler grejer uppe på Pokalvägen.

Vi hängde med våra cyklar på gatan. Moped hade inte jag. Det var bara några få som hade. Samma var det med bil. En pappa kommer jag ihåg som jämt stod och putsade på sin bil.

Det var fina lekmiljöer här med klippiga berg, fåglar och ekorrar, djungel och hav. Det var äventyrligt med den utbrända maltfabriken som var som ett spökhus. De stora ytorna användes

som garage. Man var modig om man gick där ... Det bodde zigenare i träkåkarna uppe i Fabriksbacken.

Långholmen var en utmaning. Där var det riktigt höga berg och fula gubbar fanns det som solade nakna. Fångtransporterna skedde i stor skåpbil med litet galler. I fantasin skymtade vi fångarna genom gallret. Däremot såg vi fångvaktarna på riktigt då de gick på muren och vaktade.

Vi hade pokerhåla i hobbystugan. Gurra, trädgårdsmästaren kom och stängde lokalen kl 22.

Jag växte upp i TV-åldern. Jag gick till en tant på 3tr för att se på hennes TV. Först gick jag och frågade. Man hade några olika att fråga ...

Vi tjejer var uppe vid lekplatsen mot Pokalvägens hus. Där gungade vi och lekte land och rike. Vi spelade brännboll, hoppade hopprep och jumpade på isen.

Jag kastade ner leksaker i sopnedkastet men mamma kunde gå ner och hämta dem eftersom soprummet var olåst på den här tiden.

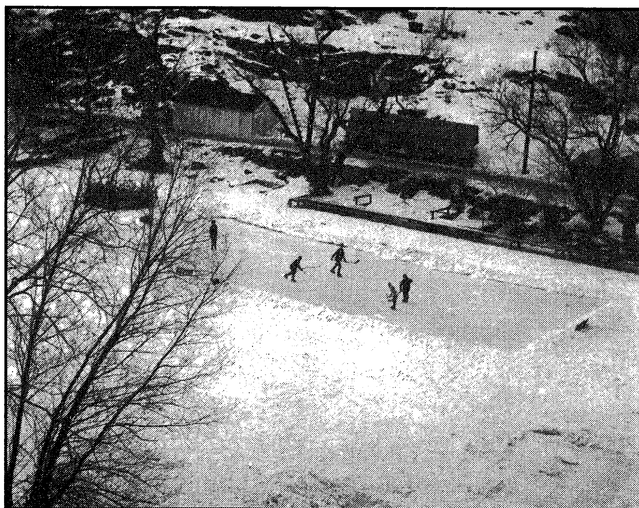
Dockteater i torkrummet var nog bara för tjejerna. Vi tjejer blev retade av killarna, av andra tjejer också. Jag minns en vuxen som var snäll mot mig. Hon hade inga barn.

Mamma vågade inte säga till och pappa var som alla andra pappor, frånvarande. Att säga till var på den tiden att vara fascistoid. En fri uppfostran förespråkades à la Myrdal. Etikettregler fick jag lära mig senare.

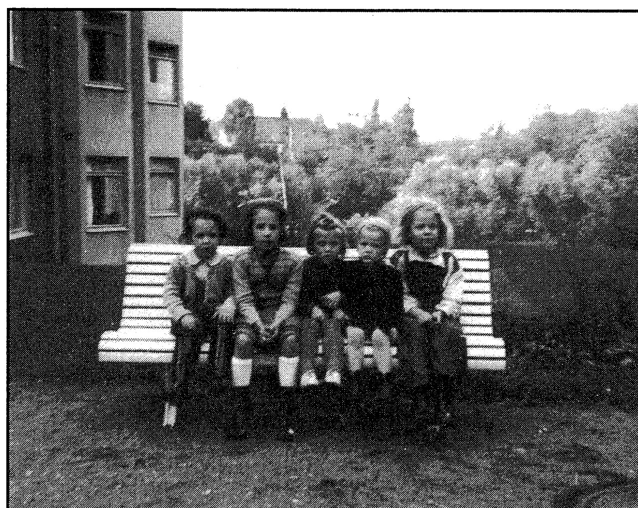
Det var svårt för vuxna att ha koll; bagaren räddade min syster då hon höll på att drunkna och polisen tog mig då jag åkte trehjuling på Västerbron.

Nej, någon explosion minns jag inte. Däremot minns jag ett otäckt åskväder, i alla fall vaknade alla och det var rök därute.

Vi var många tjejer och många killar. Det var mycket lyhört i huset. Det knackades och bankades i väggar, tak och golv. Jag minns att någon grät på andra sidan om toalettväggen. Man kom så nära inpå varandra.

Ishockybana i Pålsundet.
Foto 1950-tal, privat.

Flickor från Anders Reimers väg.
Foto 1950-tal, privat.

Vår sammanfattning

Vi fann att alla kvinnor som vi intervjuat varit lyckliga över att ha fått bo på Reimers i denna underbara miljö. Allt eftersom rann minnena till och av deras glädje och entusiasm att döma anade vi att de, med rätta, kände sig betydelsefulla och viktiga.

De flesta kvinnor med man och barn hade varit hemma tills barnen börjat skolan. Kvinnorna hade haft få intressen utanför hem och familj. Det var männen som varit engagerade i föreningen och som bestämt i stort sett allt trots att männen varit osynliga under vardagarna. Grannsämjan hade varit god, men kontakten liten.

I det dagliga livet var det barnen som varit det centrala. Man hade umgåtts med de mödrar vars barn de egna barnen lekt med och ibland hade man druckit kaffe hos vararandra. Annars hade man inte träffats privat. Barnen hade varit mest utomhus men också hemma eller hos varandra. Väldigt få hade gått på dagis. Pojkar och flickor hade inte lekt så mycket med varandra; de hade oftast varit på var sitt håll.

Servicen hade varit god med många butiker som specerier, charkuteri, fisk, bröd och mjölk och en post på lagom avstånd. Här hade också funnits färgaffär, skomakeri, kiosk och tobak.

Det hade inte varit konstigt att bo många i samma lägenhet. Några hade hyrt ut en del av sin lägenhet och en del hade haft en förälder boende hos sig.

Vi förundrades över tre berättelser med samma motiv; om ett barn på trehjuling som hade cyklat utan vuxen över Västerbron. Berättelserna hade inte exakt samma händelseförlopp men ängslan hos de vuxna hade varit densamma. Var det tre olika händelser med respektive intervjuads barn som huvudperson eller hade tiden tecknat om en händelse till tre olika minnesbilder?

Vid en jämförelse mellan nu och då framkom att förr visste man vad alla hette och var de bodde utan att prata med varandra, medan man idag hälsar på alla och gärna pratar fast man varken vet personens namn eller adress. Möjligen fanns det då en social otrygghet i botten; att få bo så fint som i en HSB-lägenhet på Reimersholme var en dröm som lätt hade kunnat gå i kras.

Det var en annan tid på 40- och 50talen med folkhem, funktionalism och nya tankar om familj och uppfostran. Socialdemokrati, kooperation och HSB var delar av det nya, moderna samhället och Reimersholme som bostadsområde var ett barn av den tiden. Alva Myrdals idéer gick ut på att fostra folket. Kvinnorna skulle ut i arbetslivet och inte baka bullar eller syssla med broderier. Kvinnorna skulle omfostras. Alva hade inget till övers för Elin Wägners syn på kvinnoerfarenhet som en tillgång. Livmodermystik, fnyste Alva.

Vi vill påstå att ensamma mödrar förvärvsarbetade varken av egen fri vilja eller av lust till spännande arbetsuppgifter utan av ekonomiskt tvång i trista och tunga arbeten. Samtidigt som de gifta kvinnorna satt kvar i hemmet med bullbak och blöjbyten, kanske inte heller de av egen fri vilja. Men där fanns kvinnosolidaritet vilket vi fick exempel på i intervjuerna, bl.a. grannen som ringde på hos den trötta mamman och erbjöd barnpassning och matlagning.

FRÅN DET VI LÄST

Innan vi skrev ihop det här häftet tog vid del av nedanstående material, vilket utgör grund för våra texter på följande sidor.

STYRELSEPROTOKOLL 1943-59
Bostadsrättsföreningen Pålsundet

MANTALSLÄNGDER 1945 OCH 1955 FÖR ANDERS REIMERS VÄG 15
Stadsarkivet i Stockholm

VÅR BOSTAD 1940-1959
HSB:s medlemstidning

URBANISERINGEN OCH DEN STATLIGA POLITIKEN I SVERIGE 1930-69
Eva Henström, Marie Hult o Eva Rudberg; KTH Arkitektur, 1971.

HSB OCH BOSTADSPOLITIKEN – 1940-TALET
Owe Lundevall; HSB:s riksförbund, 1994.

HSB OCH BOSTADSPOLITIKEN – 1950-TALET
Owe Lundevall; HSB:s riksförbund, 1995.

BOSTADSBEBYGGELSEN FRÅN 1930- OCH 40-TALEN
Christina Engdahl o Lena Dranger Isfält; byggforskningsrådet T3:1988.

FOSTRA, UPPFOSTRA OCH OMFOSTRA
tidningsartikel om Alva Myrdal av Kerstin Ekman
Dagens Nyheter sid B2, 18 april 2002.

BRF PÅLSUNDET REIMERSHOLME 50 ÅR I HISTORISK MILJÖ
Solveig Schönmeyer, häfte 1996.

KARTOR ÖVER REIMERSHOLME 1740-1990
Hans Floderus, Reimersholmes kulturkommitté, 1990.

HSB:s stolthet: Reimersholme

Reimersholme sedd från Långholmsbron. Foto 1944, Sthlms stadsmuseum.

De hus som tillhör bostadsrättsföreningen Pålsundet ligger på Reimersholme i Stockholm, närmare bestämt på Anders Reimers väg 1-18 och Reimersholmsgatan 2-8. Reimersholme är en liten ö väster om Södermalm, vid Hornstull och Långholmen.

De första pålsundsborna flyttade hit för över 50 år sedan. Det första årsmötet ägde rum den 19 april 1943 i en restaurang Reymersholm i paviljongen på Anders Reimers väg 18. Enligt mötesprotokollet föredrog HSB:s direktör arkitekt Sven Wallander 'om fastigheternas tillkomst samt gav förklarande upplysningar om föreningens stadgar'. Till styrelseledamöter valdes med acklamation Valfrid Bergman, Gustaf Grandelius, Gösta Gylfe och Erik Rudestad. Husen på Anders Reimers väg 13-17 var ännu inte byggda.

Ordföranden i Stockholms stadsfullmäktige hade varit motståndare till att bebygga Reimersholme. Han skrev så här: 'Förstör ej vår sista fria holme. Bebygga Reimersholme vore dråpslaget. Allt vad Stockholm äger av naturskönhet vore förlorat.' Men sanningen är nog den att Reimersholme blev en än vackrare ö efter bebyggandet. Reimers är ju en säreget grön och vacker ö med blandad natur och både ansat och vildvuxet.

Redan våren 1942, mitt under andra världskriget, hade de medlemmar som

sparat hos HSB erbjudits att teckna kontrakt för en lägenhet på ön. Ön tillhörde Brännkyrka församling fram till 1957. Det var bostadsbrist i staden men på grund av kriget byggdes det knappast några hus alls, så intresset för lägenheterna var stort.

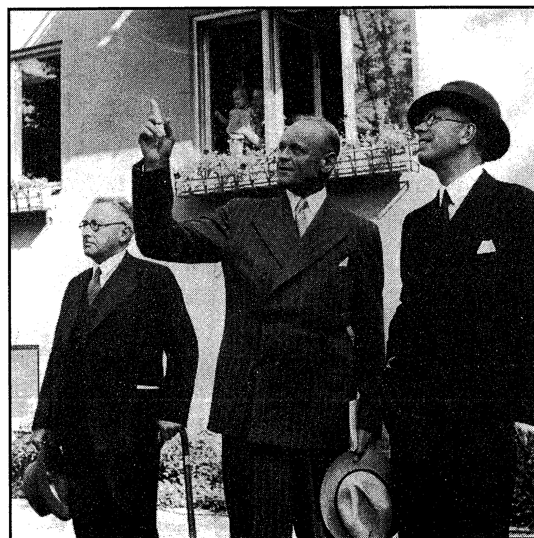
Hösten 1944 stod Pålsundets alla åtta hus färdigbyggda. De stod längs vattnet mot Pålsundskanalen och uppför Reimersholmsgatan mittemot Vin- och Spritcentralen. Totalt fanns här fyrahundratrettiosju lägenheter, de flesta på 1 eller 2 rum och kök. Det var framför allt nygifta par och unga barnfamiljer som flyttade in i området.

Då, hösten 1944, firade HSB sitt 20-årsjubileum med en bostadsutställning på ön. Kronprinsen invigde med pompa och ståt. (Föreningen har en tre minuter lång SF-videokopia från invigningen.) Till utställningen hade HSB låtit måla sin 20-åriga byggnadshistoria på väggen i pelargången vid Anders Reimers väg 6, vilket föreningen senare målade över. Skulpturer stod som smycken i parkens grönska och i arkaden mellan ARV 6-8. Möblerade lägenheter fanns att beskåda uppe på Pokalvägen.

Malmgården – 1700-talsbyggnaden som fortfarande står vid torget – hade varit mycket förfallen men till utställningen hade HSB restaurerat den till lekstuga; en pedagogisk och hygienisk mönsteranläggning som leddes av Alva Myrdal och som än idag, våren 2004, fungerar som daghem. En lägenhet på tre lika stora hyresrum byggdes för lekstugans personal på ARV13. En restaurang vid kajen i lokalen på ARV18 gav besökarna möjlighet till vila, mat och förfriskningar. Media uppmärksammade den nya, moderna bebyggelsen och området visades vara av världsintresse.

Eleonor Roosevelt besökte Reimersholme 1950 och den amerikanska kongressens senatskommitté hade tidigare besökt ön. Kommittén skrev i sin rapport till kongressen:

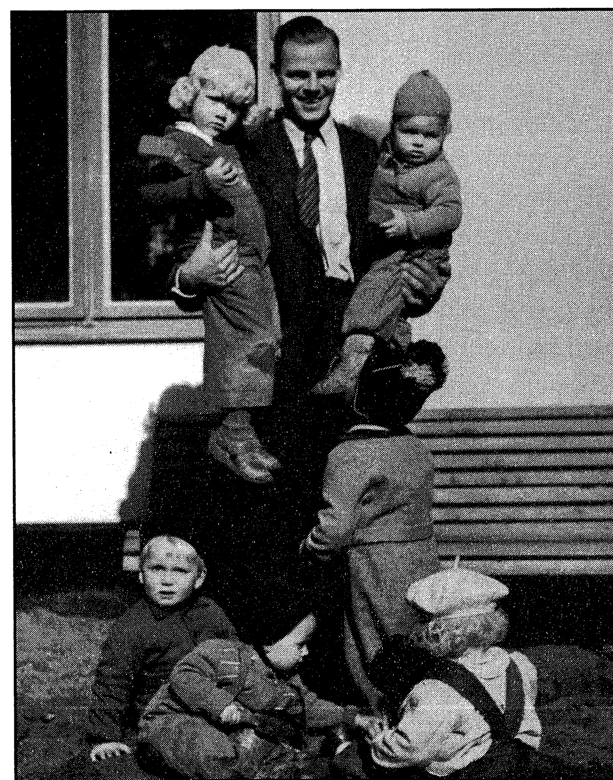
'Ett av de mest intressanta projekt kommittén besökte var det nyligen färdigställda HSB-projektet på Reimersholme där HSB fått fram ett särklassigt bostadsområde som det är svårt att finna motsvarighet till. Resultatet är imponerande och går betydligt utöver blott och bart tillgodoseendet av ljus, luft och hälsosamma omgivningar. Genom god arkitektur och stadsplanering har HSB med denna anläggning skapat ett område, som kommer att kvarhålla sin karaktär av eftersträvansvärd och vacker stadsdel långt efter det att byggnaderna har slutamorterats.'

Kronprinsen, som invigde Reimersholmsutställningen 1944, visas runt av HSB:s direktör Wallander. Foto HSB Riksförbunds bildarkiv.

Lekparken med skulptur och grönska. Foto 1940-tal, HSB Riksförbunds bildarkiv.

Lekstugan på malmgården. Foto 1940-tal, HSB Riksförbunds bildarkiv.

Boendet i 30-talets Sverige

Foto, HSB Riksförbunds bildarkiv.

Samma år som kriget bröt ut, 1939, hade HSB köpt norra delen av Reimersholme. HSB är en förkortning av Hyresgästernas Sparkasse- och Byggnadsförening och bildades redan på 20-talet, av bland andra Sven Wallander. Han var arkitekt och direktör för HSB fram till sin pension i slutet av 50-talet. HSB hade ett eget, välrenommerat arkitektkontor där Sven Wallander basade.

Tankarna som finns bakom Pålsundets bostadsområde utvecklades under 30-talet. HSB var en aktiv organisation, en folkrörelse engagerad i den svenska bostadspolitiken. Direktör Wallander skrev debattartiklar, föreläste, träffade politiker och medlemmar, uppvaktade, kom till agitationsmöten, styrde och utvecklade organisationen. HSB:s mål var att husen skulle vara funktionella och prisvärda, produceras med moderna metoder och material och omges med grönska och planteringar.

På 1930-talet såg det svenska samhället annorlunda ut än dagens. Börsen i New York hade kraschat 1929 och den s.k. depressionen var ett faktum. Alltför många varor tillverkades trots att kunder saknades, vilket medförde att priserna föll och i slutändan blev alltfler människor arbetslösa. Mer än var femte arbetare i Sverige var utan arbete. Man bodde trångt och färre barn föddes. Det blev kris i befolkningsfrågan.

1932 röstades en socialdemokratisk regering fram. Då började en ny bostadspolitik att formas och det s.k. folkhemmet utvecklades alltmer. Gunnar och Alva Myrdal kom ut med sin bok Kris i befolkningsfrågan. Där föreslog de att barnbidrag skulle ges till alla barn och att stat och kommun skulle finansiera bostadsbyggandet, d.v.s. få kontroll över detsamma, och därmed göra det möjligt för samhället att dämpa konjunktursvängningarna. Det började byggas barnrikehus, som ibland kallades för myrdalshus. Ett ökat bostadsbyggande blev alltså ett medel i kampen mot det då allt överskuggande problemet – arbetslösheten.

Mot slutet av 1930-talet hade det sociala bostadsbyggandet kommit igång i ganska stor omfattning, men utvecklingen bröts av världshändelserna; denna gång av det andra världskriget. Det var först på 1950-talet som kraven på lägenheternas mått och standard började höjas. Inte förrän då ansåg man att två rum och kök om 50 kvm var minsta tänkbara utrymme för en familj.

Enligt de politiska målen skulle samtliga bostäder förses med centralvärme, dusch- eller badrum, kylskåp, sopnedkast och modern tvättstuga. Redan på 20-talet hade HSB:s direktör Wallander låtit bygga de första sopnedkasten.

Genom att satsa på bostadsbyggande för framför allt arbetarklassen ville socialdemokraterna dels bygga bort den stora bostadsbristen och bli av med trångboddheten dels få fart på konjunkturerna. År 1935 beslöt riksdagen om lånestöd till bostadsbyggandet.

Balkongerna var en av diskussionsfrågorna i den bostadspolitiska debatten. Striden stod mellan balkong och öppen spis för arbetarklassen. Det blev balkonger. Ideologin om sol, ljus och luft gav stöd åt balkongens berättigande.

År 1930 hade en stor utställning ordnats i Stockholm. Där hade idéer om enkla och ändamålsenliga bruksvaror för folket framförts. Man ville att bostäderna skulle anpassas till industrisamhällets byggmetoder. På så sätt skulle kostnaderna pressas och goda, d.v.s. bekväma och hygieniska bostäder bli åtkomliga för alla. Det var en enkel och saklig utställning som gjorde begreppet funktionalism (funkis) till en verklighet för många.

Funktionalisterna utgick från människans behov. Den gamla stenstaden med sina kvarter och gator dömdes ut. Det nya idealet var en bebyggelse placerad fritt i naturen. Sol, ljus och luft skulle strömma in i bostaden. Bostaden skulle vara inredd med bekväma och lättskötta möbler. I den nya familjen skulle husmor vara yrkesarbetande och hemsysslorna skulle delas mellan alla i hushållet. Hemmet skulle vara en plats att sova, äta och umgås i.

Boken Acceptera kom ut 1931 och blev en funktionalistisk programskrift.

En god bostad till ett rimligt pris

I de nya bostadsområdena skulle friska, glada och självständiga individer växa upp. Foto Reimersholme 1943, HSB Riksförbunds bildarkiv.

För de flesta människor var en lägenhet om 1 eller 2 rum och kök det enda ekonomiskt överkomliga på 1930- och 40-talen. Två rum ansågs önskvärt som minimum för en familjelägenhet. Men hyran för en sådan lägenhet kunde inte bäras av en arbetarfamilj. Två rum måste i så fall rymmas på samma yta som en tidigare etta.

Arkitekten var tvungen att planera lägenheterna noggrant och studera samtliga mått i detalj. Problemet löstes genom att göra små kök eller kokvrår, ofta med ett avskilt matrum som även kunde användas som sovrum. Större delen av lägenheten samlades till vardagsrummet som skulle bli hela familjens samlingsrum. Det gällde att forma rummen rätt och placera dörrar och fönster så att utrymmena kunde möbleras funktionellt. En lösning var t.ex. att samla alla garderober till ett helt skåpparti. De platsbyggda skåpen, som gick ända upp till tak och saknade socklar, rymde väsentligt mer än dagens standardskåp.

Många byggdelar som tidigare tillverkats på plats kom färdiga från fabrik. Vitmålade, släta snickerier och vita väggar tillsammans med stora fönster gav lägenheterna en helt ny karaktär. Fönsterglasen behövde inte spröjsas utan kunde göras stora tack vare maskintillverkning. Den goda kvaliteten på fönstervirket (kvistfritt) gjorde att detaljerna kunde göras smäckra med betydligt mindre dimensioner än dagens moderna och tjocka fönster.

För att spara på byggkostnaderna och få in en våning till i husen sänktes takhöjden från stenstadens 3 - 3,5 m till 2,7 m. På 60-talet sänktes rumshöjden ytterligare, ner till 2,4 m. Under kriget var det ibland svårt att få tag på material av god kvalitet. I flera områden var såväl vindar som balkonger och kylskåp i farozonen, liksom badkaren. I Pålsundets lägenheter gjordes plats för kylskåp, i nedre delen av de s.k. skafferiskåpen. Medlemmarna fick själva köpa kylskåpen, via HSB.

Bostadsområden från 1930-40-talen präglas av enhetlighet. Ofta fick samma byggmästare ansvara för ett helt bostadsområde med många hus. Tack vare tidens byggnadsideal uttryckt i form, skala och material höll områdena ihop. Detaljer som portar, fönster och balkonger fick också en likartad och tidstypisk prägel, liksom färgsättningen. De enkla, ljust målade och putsade husen gav ett intryck av lätthet.

Bilarna var få och rymdes i garagen som förekom här och var i husens bottenvåningar. Trafiken var måttlig och barnen kunde utan bekymmer springa över gatorna och leka på trottoarerna.

Trots att det var krig och oroligt ute i världen präglades tiden av en stark framtidstro. I det svenska folkhemmet skulle alla känna ett socialt ansvar och en social gemenskap. I de nya bostadsområdena skulle friska, glada och självständiga individer växa upp.

Sven Wallander i förbundsstyrelsen pekade på att HSB alltid måste eftersträva att bygga så billigt som möjligt, så att barnfamiljerna hade råd att bo där.

En ombudsman för HSB Sthlm skrev: 'När vi planerade och byggde Reimersholme hade vi ambitionen att skapa en fullgod social service för de boende. Vi räknade med att det skulle bli allt vanligare att båda makarna arbetade. Dessutom att det skulle bli fler familjer med bara en förälder.

Det oerhörda arbete som ligger bakom naturligheten kan knappast anas, ens av den som sett skrotupplaget och dyn, skriver arkitekt Ulla Bodorff i sin Trädgårdsspalt i Vår Bostad på 1940-talet. Foto Reimersholme 1943, HSB Riksförbunds bildarkiv.

Husen vid Pålsundet

Reimersholme 1940-50 talet. Foto HSB Riksförbunds bildarkiv.

I juni 1943 skrev Vår Bostad, tidningen för Hyresgästernas och HSB:s Riksförbund, att bristen på bostäder blivit alltmer märkbar och strängt taget fanns det inte en enda lägenhet för överlåtelse i de tidigare byggda HSB-husen. Därmed hade medlemmarna störst möjlighet att få lägenhet i de nya husen som HSB planerade bygga fram till oktober 1943, bl.a. ytterligare tre hus utmed sjöstranden på Reimersholme. Lägenhetstyperna skulle bli: 1rum och kokskåp, 1rum o kokvrå, 1rum o kök, 1rum o kök med matrum, 2rum o kök, 2rum o kök med matrum, 3rum o kök samt 4rum o kök med jungfrukammare (ARV 17).

HSB hade egna fabriker som bland annat köpts vid konkurser. Sålunda hade HSB fyra snickerifabriker, en murbruksfabrik vid Klara sjö och ett stenbrott i Kolmården. Pålsundets gröna marmor i trapphus och fönsterbänkar kommer därifrån.

Inredningen skulle bli av samma höga standard som de senaste årens, skrev HSB i Vår Bostad. Lägenheterna skulle få solid köksutrustning, diskbänk med disklåda, kökssnickerier av ny typ innehållande flera skåp med skjutbara dörrar. I badrummen skulle emaljerade badkar av speciellt inbyggd typ monteras in. Badrumsgolven skulle beläggas med marmor. Alla fönsterbänkar var av marmor och under rumsfönstren monterades särskilda friskluftsventiler.

Stora rummen försågs med parkettgolv av furu. Övriga golv fick granbräder. Korkmattor fick medlemmarna lägga in själva. Alla dörrar var släta, fanerade, ej målade.

Personhissar skulle enligt Vår Bostad 'anbringas' i de höga husen. I övriga hus ansågs hissar som obehövliga på grund av den låga hushöjden. Det var först på 1950-talet som 4-våningshus måste ha hiss för att de förmånliga, statliga bostadslånen skulle ges. Då byggde man 3-våningshus i stället.

Sopnedkast fanns i samtliga hus. I några hus byggdes piskrum, liksom maskintvättstuga, torkrum, lägg-, mangel- och strykrum. Det var nymodigheter. Men, naturligtvis, fanns även torkmöjligheter utomhus i parken. En handtvättstuga fanns också för de som inte vågade pröva det nya. I mangelrummen stod stora elektriska stenmanglar, till glädje även för medlemmar på 2000-talet. Att tvätta på 1940-talet var ett stort projekt. Första dagen lade man i blöt. Andra dagen tvättade man och hängde tvätten på tork. Tredje dagen vidtog efterbehandlingen med sträckning av lakan, mangling och strykning.

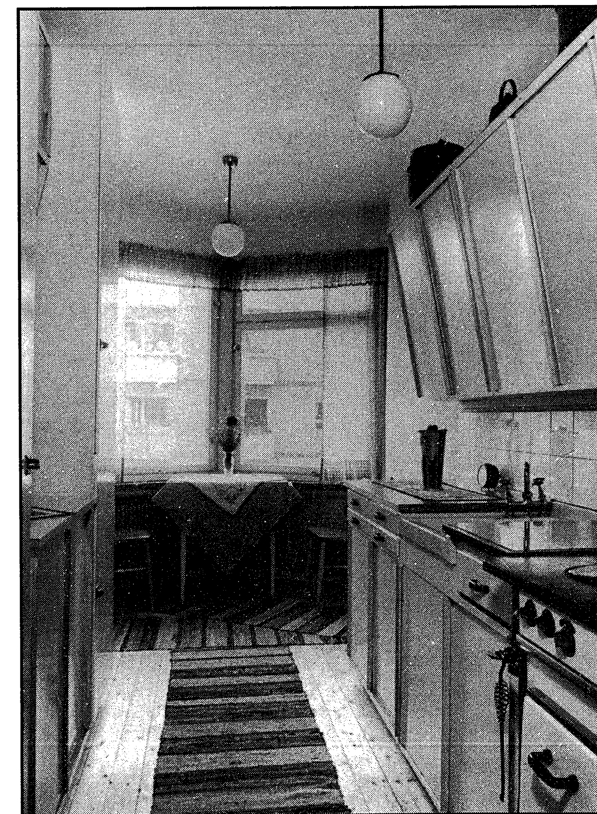
Under kriget var det flera viktiga inredningar som höll på att försvinna, nämligen dörren mellan kök och matrum, badkar, balkonger och vindar. Men HSB lyckades behålla allt i sina hus på Reimersholme.

I de årliga avgifterna ingick den under fredsförhållande normala värmeavgiften, men 'på grund av rådande kostnader för värmehållningen måste ett visst värmetillägg vara att räkna med, oavsett om varmvattnet kan tillhandahållas eller icke', skrev Vår Bostad i juni -43.

Köken

Våra köksskåp var hopsatta och färdigmålade då de kördes till ön. Det var ovanligt på den tiden. Köken utrustades också med gasspis. Ovanför spisen finns en imkanal som är gemensam för alla lägenheter ovanför varandra.

Köket försågs med ett friskluftsventilerat skafferiskåp. En stor nyhet och mo-

Kök med snedställda köksluckor för att släppa in ljus.
Foto Reimersholme 1944, HSB Riksförbunds bildarkiv.

dernitet i landet var eldrivna kylskåp, som föreningens medlemmar fick erbjudande att köpa i april 1943. Skafferierna hade byggts med tanke på att rymma framtida kylskåp.

Skåpsnickerierna var utförda i massivt trä. Även lådorna var gediget utförda. Väggskåpen var snedställda för att få in så mycket ljus som möjligt och försedda med skjutluckor.

Köksväggarna var målade med blank oljefärg. Vägg över diskbänk och spis skyddades av kakel. Rör och ledningar för vatten och avlopp var infällda i väggen.

Köksbelysningen bestod av en glödljusglob över spisen och en armatur i taket. Eluttag saknades men fanns i matrumsdelen.

Badrum
HSB:s chef Sven Wallander kämpade för att alla lägenheter, även de små, skulle förses med badkar. I de lägenheter som inte fått badkar via statliga lån erbjöds lägenhetsinnehavaren att köpa ett billigt sådant på HSB. Badkaren murades in. Badkarsblandaren monterades på väggen och handfaten som var uppsatta intill badkaret hade samma blandare, en s.k HSB-blandare med svängbar pip. (Pålsundets badrum byggdes om 1989.)

Sovrum
Trångboddheten krävde att både matrum/-vrå och vardagsrum användes som sovrum. Med hjälp av utdragssängar, sängskåp och bäddbara soffor kunde familjerna rymmas.

Vindsförråd och källare
Till lägenheterna hör, och hörde, såväl vinds- som källarförråd. Vindsförråden är trånga eftersom de ligger under yttertaket och bara har en mindre yta med ståhöjd. Källarförråden är mindre till ytan men lättare att stuva och utnyttja. Vindsförråden är avgränsade med nät medan källarkontoren har väggar och dörrar av träplank.

Sopor och uppvärmning
Det var HSB:s chef Sven Wallander som tog med sig idén om sopnedkast från USA. Patentet skänkte han HSB. Soporna hämtades i varje hus av maskinister som sedan eldade dem i pannrummet på ARV 9. Det var många som klagade på sopflagor som spreds över området och in i lägenheterna.

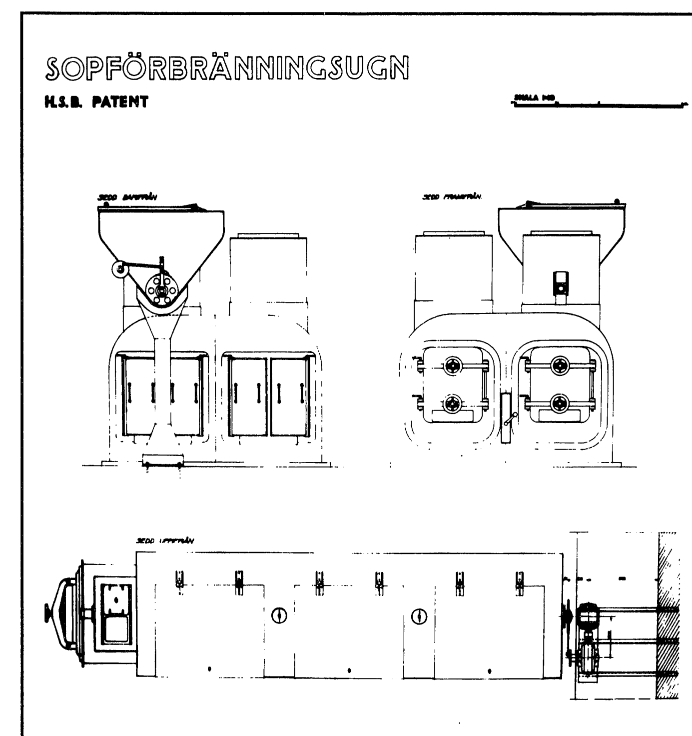
Under kriget lagrades ved på trottoarerna. I maj 1943 beslutade styrelsen att sopor skulle brännas utan tillsats av ved och kol. Efter kriget, hösten -46 började sopor transporteras bort från ön, sex gånger i veckan. Oljeeldning infördes 1947. Ytterligare försök med sopförbränning gjordes, 1949-51 och 1954 men upphörde helt –59.

Städning och tvätt
De boende städade sin del av trapphuset. Det var många diskussioner om hur väl eller rättare sagt hur illa det var städat i de gemensamma utrymmena. Från och med -49 ansvarade föreningen för städningen. Under 50-talet timanställdes kvinnor boende i området.

Förutom själva tvättstugan fanns det torkrum (utan varmluft), lägg-, stryk- och mangelrum. Styrelsen beslutade i nov-45 att förutom tvättstugan fick varken lägg-, stryk- eller mangelrum nyttjas på helgdagar.

Man hämtade nyckel hos vicevärden. Avgift erlades för hel eller halv dag.

Särskilda piskrum fanns i några av husen.

Patentritning över sopförbränningsugn. Foto, HSB Riksförbunds bildarkiv.

Piskrum. Foto Reimersholme, HSB Riksförbunds bildarkiv.

Cykelrum
I särskilda cykelstall hängde man sin cykel i en krok i taket. En årsavgift togs ut för cykellås och upphängningsanordning.

Hobbystuga
En särskild byggnad bakom herrgården, nuvarande festlokal, byggdes för medlemmarna i Pålsundet och Reimers. Hobbystugan öppnades hö-45. En gång i veckan fick ungdomar vistas där, varvid maskinisten hade ansvaret att stänga lokalen. Privata vävstolar ställdes upp ibland. Studiecirklar i barnavård ägde rum under 40-talet.

Stugan målades om och därefter tilläts inga mopeder eller motorcyklar i lokalen. Egna verktygsskåp fick inte heller sättas upp – båtmotorer hade fått egen lokal. En ungdomsledare ordnade turneringar i bordtennis, filmvisning m.m.

Parken
Då bostadsområdet var nytt saknades både soffor och sandlådor. Tredjemaskinisten blev trädgårdsmästare efter att oljeeldning införts 1947.

På Fabriksbacken var det mörkt längs med husen. Först under hösten 1958 sattes belysningslampor upp ovanför gårdsdörrarna och längs brandgatan.

Husmodersråd
Under åren 1951-55 fanns det ett särskilt husmodersråd som diskuterade frågor angående trivsel och trevnad i bostadsområdet, särskilt för barn och ungdom. Hösten 1952 ordnades särskilda husmodersträffar i mangelrummet på ARV 15. 1956 kom en representant med som rådgivare i styrelsen.

Television
Centralantenn för TV installerades -59.

Föreningens expedition
I början av föreningen Pålsundets historia hade föreningen sju anställda; tre maskinister, tre städare och en vice värd. Expeditionen låg först i källaren på ARV 1, sen i 8an och slutligen i en lägenhet över pannrummet i 9an.

Restaurang
Paviljongen på ARV18 nyttjades som restaurang under HSB:s kongress -44. Lokalen hyrdes sen ut men p.g.a. ungdomsklubbars festande blev klagomålen från grannarna alltfler. Styrelsen diskuterade frågan under 1945, bl.a. kom en idé om barservering av middagsmat upp. I januari flyttade ett hembageri in i lokalen, men även då lämnades klagomål in till styrelsen. I ett brev beskrevs hur arbetet började kl.5 på morgonen med släpande av mjölkflaskor och buller från maskiner. Bageriansvarig lovade därefter vicevärden att anskaffa kärra med gummihjul för transport av flaskor. I april år 1950 flyttade mjölkbutiken från ARV 9 till gamla konditoriet i paviljongen. Konditoriet avvecklades i december 1950.

I gamla mjölkbutiken på ARV 9 flyttade en skomakare in. Han fanns kvar år 1958.

1957 sprängde man för två nya lokaler i källarvåningen på ARV 17. De hyrdes av bondeförbundet Stockholms län och Örnsbergs kanotklubb. Idag (2004) finns föreningens expeditionen där.

Mantalslängder för ett av husen

Fastighet: Anders Reimers väg 15, kv. Reimers Holme nr 12
48 lägenheter 1945: totalt 122 personer varav 8 döttrar och 8 söner
1955: totalt 113 personer varav 11 döttrar och 10 söner

Boende år 1945 på Anders Reimers väg 15, med födelseår, gm: gift med

nb föreståndarinna –83
nb kokerska –94
sköterskebiträde –13
postbiträde –19
1tr svetsare -19
gm bagerska -20
1tr maskinarbetare -17
gm handelsbiträde -15
1tr expeditör -07
med fru -10
1tr brevbärarbiträde -20
med fru -22
1tr kontorist -98
1tr sömmerska -96
son, justerare -21
man ackvisitör dog 1945
2tr målare -96
med fru -00
2tr gummiarbetare -97
med fru -07
son -36
dotter -41
dotter -43
son -43
f byggnadsarbetare -83
2tr småskollärarinna -03
2tr montör -95
med fru -98
2tr instrumentmakare -20
med fru -17
son -43
2tr fabriksarbetare -15
gm affärsbiträde -19
sömmerska -21
hårfrisörska -23
2tr fönsterputsare -15
gm städerska -09
son -30
dotter kontorsbiträde -28
stationskarl -14
2tr f kontorist -87

2tr kontorsbiträde -24
2tr försäkringstjm -23
3tr skräddarmästare
med fru -86
dotter kontorist -23
3tr gjutare -96
gm fabriksarb. -01
dotter -27
3tr handelsbiträde -09
med fru -14
son -44
3tr verkstadsarbetare -12
gm bokbinderska -22
3tr dykare -87
med fru -80
dotter sömmerska -13
3tr billackerare -08
gm textilarbeterska -19
3tr murare -89
med fru -99
son -32
dotter kontorist -27
3tr konditor -15
med fru -16
son -44
3tr f bogserbåtbefälshav-91
med fru -00
dotter -44
handelsbiträde -19
3tr kontorist -12
med fru -18
4tr chaufför -08
gm ekonomiförest. -11
4tr sköterskebiträde –99
4tr tjänsteman -12
med fru -17
dotter -43
4tr gravör -13
med fru -87
moder dog -45

4tr kontorist på HSB -10
änkefru -84
guldsmed -03
4tr typograf, statslös -77
med fru, statslös -79
typograf, statslös -07
4tr konditor -13
konduktör -15
kallskänka -18
affärsbiträde -27
4tr bokbindare -16
med fru -12
4tr kassör -04
med fru -04
dotter -36
5tr lagerchef -04
med fru -08
son -42
5tr sjuksköterska -82
sjuksköterska -88
5tr ingenjör -11
med fru -09
dotter -44
5tr metallarbetare -99
gm metallarbeterska -02
5tr mjölkbedömare -07
med fru -08
dotter -31
6tr f kassör -65
med fru -67
6tr ingenjör -17
gm eo kontorsbitr. -13
6tr överlärare -03
med fru -99
son -27
6tr chaufför -15
gm kontorist –11
6tr timmerman –78
med fru –80
? bageriarbetare -23

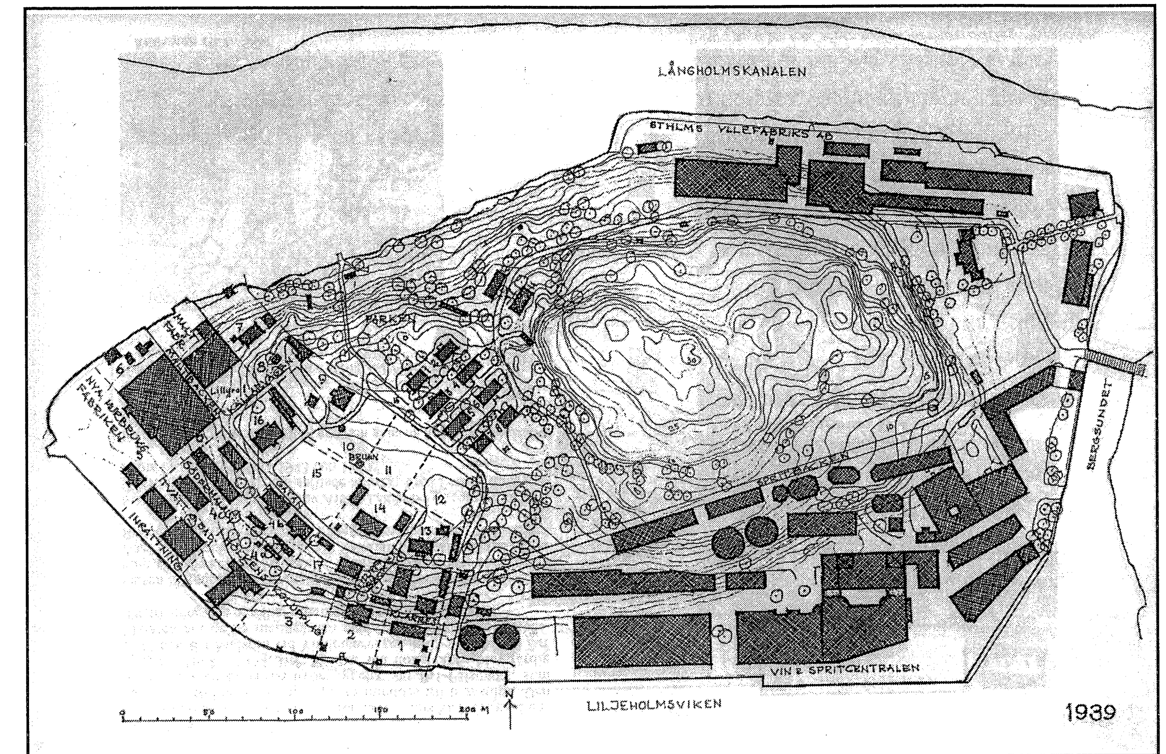
Boende år 1955 på Anders Reimers väg 15, med födelseår

nb föreståndarinna -83
nb kokerska -94
servitris -11
1tr förman -07
med fru -10
son -45
1tr posttjänsteman -20
med fru -22
dotter -47
1tr föreståndarinna -98
ingenjör -31
1tr reparatör -11
med fru -16
dotter -40
son -50
2tr sjöingenjör -11
med fru -06
målare -96
med fru -00
2tr brevbärare -10
med fru -21
dotter -49
2tr montör -95
med fru -98
2tr chaufför -15
med fru -20
son -49
man -19
med fru -24
son -52
2tr ingenjör -10
med fru -15
dotter -43
dotter -46
dotter -49
2tr gravör -18
med fru -21
dotter -45

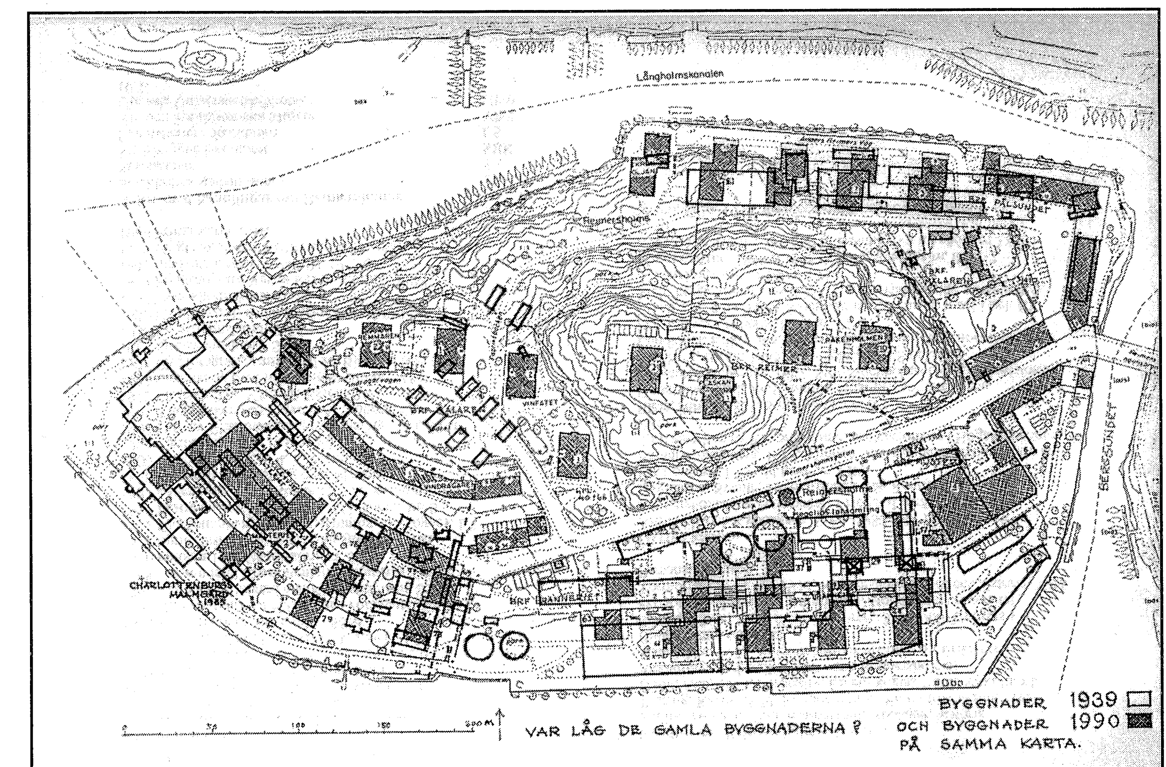
2tr änkefru -89
2tr mäklare -18
med fru -17
dotter -49
2tr änkefru -89
2tr mäklare -18
med fru -17
dotter -49
tvätterska -81
med son musiker -07
3tr skräddarmästare -86
med fru -86
3tr gjutare -96
gm fabriksarb. -01
3tr verkstadsarbetare -12
med fru -22
dotter -50
3tr man -25
3tr dykare -87
3tr gjuteriarbetare -12
med fru -13
3tr murare -89
med fru -99
son -32
3tr posttjänsteman -11
med fru -20
son -46
3tr fru -00
dotter -44
kvinna -35
3tr jur.kand. -25
4tr man -08
med fru -11
4tr kvinna -84
med dotter -10
brandman -19
med fru -27
dotter -51

4tr typograf -79
med fru -79
4tr bokbindare -16
med fru -12
4tr skräddare -15
med fru -15
son -49
son –49
dotter -45
4tr chefsdekoratör –09
sömmerska –27
4tr ingenjör -27
med fru -29
5tr sjuksköterska -82
sjuksköterska -88
5tr verktygsuppsättare -99
med fru -02
5tr man -87
kvinna -93
5tr mjölkbedömare -07
med fru -08
dotter småskollärare -31
5tr typograf -98
med fru -02
6tr ingenjör -17
med fru –13
6tr lagerbiträde –15
med fru –11
son –46
6tr timmerman –78
med fru -80
6tr redaktör -17
med fru -20
son -49
6tr f kontorist -78
6tr handelslärare –24

Kartor

Karta över Reimersholme 1939. Hans Floderus, 1990.

Karta över Reimersholme 1990 där byggnader från 1939 finns inritade. Hans Floderus, 1990.

Några årtal för Pålsundet

–de flesta tagna ur Pålsundets Jubileumshäfte 1996

1740 Tjänstebostad till Spinnhuset byggs på 'Räkenholmen' söder om Långholmen.
1777 Dir. Anders Reimers bygger malmgård av tjänstebostaden och anlägger engelsk park.
1798 Vänner till Anders Reimers reser en minnessten där de benämner ön Reymersholm.
1817 Generallöjtnant Sandels bor på västra ön. Låter bygga en bro inför kung Carl XIV:s besök.
1869 Brännvinskungen Smith köper 1862 års fotogenfabrik på öns södra sida.
1870 En yllefabrik byggs vid Pålsundet där fångar från Långholmen ska arbeta.
1872 Bolaget benämns Win och Spirituosa Aktiebolaget, i folkmun 'Spriten'.
1934 Yllefabriken i konkurs, stängs.
1939 HSB köper marken inkl. skrotupplaget runt malmgården.
1941 Reimersholme får kommunalt vatten och avlopp (elektricitet 1920).
1942 HSB sätter spaden i jorden. Inflyttning på ARV2-16 och 9.
Provisorisk bröd- o mjölkbutik öppnas på ARV9; Konsums 550:e i Stockholm.
1943 Inflyttning på RHG2-8 och ARV11.
En särskild serveringspaviljong på ARV18 öppnas för lunch- och konditoriservering.
Pålsundets första föreningsmöte hålls i paviljongen den 19 april.
Inflyttning på ARV13-17.
Butiksraden utmed Reimersholmsgatan 2-8 öppnas.
1944 Malmgården kulturmärks, renoveras och byggs om till ett mönsterdaghem under Alva Myrdals överinseende. (Fastigheten ägs av brf Mälaren.)
HSB firar sitt 20-årsjubileum med en bostadsutställning på ön. Prins Eugen och kronprins Gustaf Adolf deltar i invigningen tillsammans med andra prominenta personer.
1946 Hobbystugan invigs (blir festlokal 2000). Här ges möjlighet till snickeri, vävning m.m. för alla åldrar. Verktyg och maskiner köps in. En person ska leda och övervaka pojkarnas fritidssysselsättning.
1946 Krotonfabriken på vin- och spritcentralen exploderar den 28 feb kl.02.06.
1948 Ny busslinje 30 från Reimersholmsbron till Stureplan
1950 HSB:s Reimersholme är en sevärdhet som drar hit intresserade turister .
1956 Restaurangen på ARV18 blir hembageri och brödbutik.
1957 Reimersholme byter församling från Brännkyrka till Högalid.
1959 Centralantenn för TV
1964 Tunnelbana vid Hornstull
1967 Buss 66 ersätter buss 30 från Reimersholmsbron.
1972 Fängelset på Långholmen utryms och all verksamhet upphör 1978.
1978 Det sista av Vin- och spritbolaget flyttar till Årstadal.
1980-83 HSB bygger nytt bostadsområde på södra ön.
Affärer försvinner, nytt konsum och postkontor i nya bostadsområdet.
Sopsug anläggs.
1986 En ny busslinje 40 tack vare påtryckningar från de boende på ön.
1989 Boservice startar, en frivillig organisation med och för de boende på ön.
Första numret av Pålsundskanalen delas ut.
KabelTV till alla lägenheter i Pålsundet.
1990 Postkontoret läggs ned. Fjärrvärme installeras.
1991 Roddbåt, Pållan, inköpt. Kodlås i portarna.
1992-95 Nya el-, vatten- o avloppsstammar. Badrum och tvättstugor byggs om. Trapphus förnyas.
2000 Hobbystugan byggs om till festlokal. Badbrygga vid ARV11.
2001 Bastu på ARV11.